GÖKTÜRKLERE KALAN MİRAS

GÜRHAN KIRİLEN

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1753
KÜLTÜR SERİSİ: 975

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-178-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Dizin: Ali Yılmaz

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ. SAN. VE TİC. A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk.
Güven İş Merkezi No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2021

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Gürhan Kırilen; 1977'de Ankara'da doğdu. 1995 yılında Gazi Anadolu Lisesinden mezun oldu. 1996-2012 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sinoloji Anabilim Dalında lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tamamladı. 2016 yılında doçent oldu. Hâlen Sinoloji Anabilim Dalı başkanlığı görevini yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 9

1. BÖLÜM

"Barbarlık" Sorunu 15
Çevirinin Sınırları 22
Çinli Araştırmacılar 29
Yer-Gök Siyaset 36
Mekân Yönetim ve Astroloji 45
Klasik Metinlerde Yabancı Halklar:
Zhou Dönemi Ve Yabancı Halklar (MÖ 722-Mö 221) 54
Yiler (Doğu) 55
Diler (Kuzey) 59
Ronglar (Batı) 68
Hu Adı Üzerine 77
Resmî Tarih Kitaplarında Yabancı Halklar 79
Tarih Kayıtları Shiji'de Hular Ve Yabancılar 80
Han Kayıtları İçinde Hu(n)Lar 91
Üç Devlet Kayıtlarında Hu 102
Jin Tarihi'nde Hu 107
Wei Tarihi'nde Hu Terimi 110
Yeni Tang Tarihi İçinde Hu ve Türkler 113
Değerlendirme 119

2. BÖLÜM

Altay Dilleri ve Çince Arasında Etkileşim 137
Kuzeyin Önceliği 144
Kuzeyin Mirası: Xia Ve Zhou 148
Xia Soyu İle Türkler Arasındaki İlişki 150

3. BÖLÜM

Hunlardan Sonra Çin'de Siyasi Şartlar 155
Jin Tarihi'nde Liu Yuan-Hai Biyografisi'nden Bir Bölüm 171

4. BÖLÜM

Doğu Hunları (Doğu Kun)-Wu-Huan ve Xian-Beiler Üzerine 175
Üç Devlet Kayıtları 181
831 / 1. Sgz 30. Bölüm'den Bir Parça 184
Tabgaçlarda Siyasi Miras 189

Tabgaçlarda Sosyal Yapı 196
Güney Qi Tarihi'ne Göre Tabgaçlar 199

5. BÖLÜM

Koçu (Gao-Che) ve Cürcen (Rou-Ran) 211
Tie-Le Adı Üzerine 219
Gao-Che-Koçu Eşliği Üzerine 223
Turfan Bozkırında Koçu Devleti (Ms 487-541) 227
Po-Ye-Tou - Fei-Ye-Tou Örneği 233
Kuzey Tarihi Ve Wei Kayıtlarına Göre Koçu-Gao-Che 240
Fu-Fu-Luo Ve Diğer Boylar 249
Sui Tarihi'ne Göre Tie-Leler 256
Tang Huiyao'da Tie-Leler 258
Rou-Ranlar Üzerine 259
Kuzey Tarihi'ne Göre Rou-Ranlar (Ru-Ru) 270

6. BÖLÜM

Tu-Yü Hunlar (Ms 284-672) 309
Kaynaklarda Tu-Yü Hunlar 315
Kuzey Tarihi Ve Tongzhi'ye Göre Tu-Yü Hunlar 318
Tu-Yan 317-329 321
Ye-Yan 329-351 321
Sui-Xi Dönemi 351-371 322
Shi-Lian Dönemi 371-390 323
Shi-Pi Dönemi 390-400 324
A-Chai Dönemi 417-424 325
Mu-Gui Dönemi 424-436 326
Mu-Li-Yan 436-452 328
Shi-Yin 452-481 329
Du-Yi-Hou 481-490 332
Fu-Lian-Chou Dönemi 490-540 332
Kua-Lü Dönemi 540-591 334
Shi-Fu 591-597 337
Fu-Yün Dönemi 597-635 338
Zhou Kayıtlarında Shi Ning'in Biyografisi'nde Tu-Yü Hunların Yıkılışı 339
Mo-Heler: Kuzeydoğu Çin 341

7. BÖLÜM

Türk Adı Üzerine 353
Kuzey Zhou Kayıtlarında Türkler 356
Tujue 突厥 358
Son Söz 373
Kaynakça 377
Dizin 391

ÖN SÖZ

Geleneksel yapıların sondan başa doğru sökülerek çözümlenebileceği düşünülür. Buna göre yapıyı oluşturan her unsur bir ihtiyaca cevap vermek üzere gelmiştir ve çok çeşitli biçim ve nitelikteki bu parçaları kaldırdığımızda karşımızdaki hal ve olguların köklerine, çağdaş görüntünün daha yalın ve eski bir haline ulaşabileceğimizi varsayarız. Gerçekten de bugün karşımıza çıkan olgular, kurumsal yapıların eski zamanlardan kalma ön denemeleri ya da daha basit örnekleriyle kıyaslanabilir. Uzun zaman dilimlerine yayılan gelişimleriyle yapıyı oluşturan parçalar; tuğlalar gibi bina edilmiş, kendiliğinden gelip yapışmış veya sert kabuklu ve katmanlı tortul bir birikintiden oluşmuş olabilir. Bazen bir örnek, aslının daha gelişmiş hali olabileceği gibi, artık ilk halinden uzaklaşmış stilize bir silüeti de olabilir. Dahası tabulaşma özelliği uyarınca örtülüp seçilemez duruma düşmüş, kendisinden çok farklı bir şekle bürünmüş veya bilgisine ulaşamadığımız bir coğrafyadan gelmiş ve gizlenmiş de olabilir. Bunlar ancak dil ve semboller dünyasının günümüze kalan mirasında aranabilir. Bu konuda Çince avantajlıdır, Çince im ve işaretler verimlidir ve bu semantik yük işitsel veriden daha fazla bilgi sağlamaktadır.

Çin'de geleneksel siyasi dilde yabancılar farklı ve özgün terimlerle anılmışlardır. Coğrafi yönlerle ilişkilendirilen bu terimler; "Yi 夷", "Di 狄", "Rong 戎", "Man 蠻" ve "Hu 胡"dur. Bunlar, Batı dillerinde çoğunlukla "barbar" terimi ile karşılanmıştır. Resmî söyleme göreyse aslında farklı yabancı kavimlere işaret ederler. "Yi", Shang Dönemi boyunca (MÖ 1600-MÖ 1046); "Di" ve "Rong" ise Zhou Hanedanı süresince (MÖ 1046-MÖ 256) gerçek ve tarihsel boy ya da aşiret adları olarak kullanılmışlardır. Han Hanedanı'nda (MÖ 206-MS 220) somut içeriğinden kopan terimler yabancılar için kullanılan birer genel ada dönüşmüştür. Qin-Han Dönemi'nden itibaren Hunların tarih sahnesine çıkmasıyla eş zamanlı biçimde eski terimlerin anlamsal mirasını yüklenen "Hu"nun kullanımı yaygınlaşmıştır. Sonraki yüzyıllar boyunca "Hu" adıyla anılan Hunlar, böylece Çin'in çeşitli bölgelerinde iz bırakan göçebe halkların devamı olarak görülmüş ve göçebe çoban yaşam tarzının oluşturduğu pek çok siyasi birlik ve federasyonun üst adını oluşturmuştur.

Gerçek olay ve anlatıların yer aldığı klasik metinler ve resmî tarih kayıtlarında birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bunun yanında kendi

1. BÖLÜM

"BARBARLIK" SORUNU

Tarih boyunca Çinliler tanıdıkları yabancı kavimler hakkında kayıtlar tutmuşlardır. Bu kayıtlarda yabancı kavimlerin kültürel özellikleriyle ilgili bilgiler, tarihî olaylarla iç içe verilmiş ve tarih ile kültür bir arada anlatılmıştır. Bu sayede kronolojik tarihin, kültür ve etnografik bilgiyle donatıldığı Çin kaynakları ortaya çıkmıştır. Tarihî kayıtların sistematik bir yapıya sahip olduğu, kayıt tutma alışkanlığının kesintiye uğramadığı ve kayda geçirilen bilgilerin yüzlerce yıl yaygın olarak okunduğu akla getirildiğinde bu kaynakların aynı zamanda Çinlilerin dünya algısının uzun ve birikimli bir anlatısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çin'in kendini tanımlaması ve yabancı kültürleri algılayışını ortaya koyan veri ve izlenimler bu kayıtlar içinde saklıdır.

Kaynaklara yakından bakıldığında söz konusu halkların yalnızca bir kısmının "yabancı algısının" oluşumunda belirleyici olduğu ve çok sayıda kavmin, az sayıdaki ad ve tanımla anıldığı görülmektedir. Bu ad ve tanımlar zaman içinde birer terime dönüşerek "yabancı" anlamını yüklenmiş ve XX. yüzyıla değin bu anlamlarını korumuşlardır. Terimler başlangıçta belli kavim ve halklara işaret ederken zaman içinde genel olarak "yabancı" anlamını yüklenmiş ve daha sonra tarih sahnesine çıkan sayısız boy ve kavim, bu genel adlarla anılmışlardır. Eski kaynaklarda geçen halkların bir kısmı, zamanla diğerleriyle ve Çinlilerle kaynaşarak özümsenmiştir. Shang ve Zhou hanedanlıkları dönemleri süresince bu kapsamda anlaşılabilecek çok sayıda ad karşımıza çıkmaktadır. Bu halklardan pek çoğunun Türklere kalan kültür ve dil mirasının eski sahipleri olduğunu düşünebiliriz.

Gui Fang, Gong Fang, Tu Fang, Hong Yi, Xun Yu, Xian Yun, Quan Rong, Bei Rong, Lu Hong Rong, Li Rong, Jiang Rong, Bei Di, Bai Di, Xian Yu, Chang Di, Chi Di gibi daha pek çok halkın adına yakından baktığımızda çoğunda yi, di ve rong imlerinin ortak olduğu görülmektedir.[1] Yaklaşık olarak milattan önce birinci binden itibaren kayıt altına alınmış olan bu halklar "Yi 夷", "Di 狄", "Rong 戎", "Man 蠻" ve "Hu 胡" genel adlarıyla anılmışlar ve siyasi

[1] Bu halkların Proto-Türkler olarak sınıflandırılması hakkında bk. Ekrem 1995. Bu kavimlerin Çin ile ilişkileri hakkında bk. Onat 1992.

yazında coğrafi yönlerle ilişkilendirilerek sembolik bir sistemin parçası olmuşlardır.

Bugünün ölçeğinden bakarak anlamaya çalışırsak Çin'de günümüzde 56 farklı etnik kimlik resmen tanınmaktadır. Bu etnik adların standart yazımlarının bile yalnızca altmış yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünüldüğünde üç bin yılı aşkın bir zaman dilimini konu alan tarih kayıtlarında farklı ve değişkeli adlarla anılan yabancıların incelenmesinin, asgari düzeyde dahi tek bir çalışmaya sığmayacağı görülecektir. Bunun için her bir anahtar parçanın tahlili ve bunların birbirleriyle tarihsel ilerleyişteki ilişkilerinin ortaya konması gerekecektir. Bu bakımdan elinizdeki kitap, Çinlilerin yabancı algısının oluşumunu gösteren bu özel halklara yönelmemekte, buna karşın Eski Çin'de yabancıları karşılamak için kullanılan "Yi", "Di", "Rong" ve "Hu" terimlerini ele almaktadır.

Bu kitabın temel savı, yabancıları karşılayan terimlerin kullanımlarından hareketle siyasi terminoloji ekseninde daha net bir "yabancı" tanımına ulaşılabileceğidir. Bu bağlamda çalışmanın temel uğraşı, yabancıları tanımlayan sözcüklerin geleneksel siyaset terminolojisi içinde nasıl kullanıldıkları ve bu kullanımlarda yüklendikleri anlamların tasnifidir.

Çin'in batı, kuzey, kuzeybatı ve kuzeydoğu bölgelerinde yaşayan ve çoğu göçebe-çoban yaşam biçimleriyle Çinlilerden ayrılan halkların kimlikleri ve kültürel özellikleri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Batı dillerinde bu çalışmaların örnekleri arasında; Julien 1864, Chavannes 1900, Eberhard 1942, Lattimore 1967, Granet 1929, Di Cosmo 2011 göze çarpmaktadır.[2] Aynı eserlerde "Yi 夷", "Di 狄", "Rong 戎", "Man 蠻" ve "Hu 胡" terimlerinin "barbar" ve benzeri aşağılayıcı ifadelerle karşılandığı görülmektedir. James Legge, Eduard Chavannes, Owen Lattimore, Marcel Granet, John K. Fairbank, Bernhard Karlgren, C.P. Fitzgerald, Michael Loewe, Ray Huang gibi çok sayıda araştırmacı da aynı şekilde Çincede yabancılar için kullanılan sözcükleri adeta bir ve aynıymışçasına "barbar" sözcüğü ile karşılamayı tercih etmişlerdir. Bu durum özü itibariyle farklı olan Çince sözcüklerin diğer dillere aktarılmaları sonucunda anlam karmaşalarına ve çarpık çağrışımlarla bir tür katmanlaşmaya neden olmaktadır. Çince terimlerin incelenmesine geçmeden önce bu terimlerin Batı dillerinde (ve dolayısıyla Türkçede) eş tanımı olan "barbar" terimine bakmakta yarar görüyorum.

"Barbar" TDK Büyük Sözlük'te "uygarlaşmamış" anlamıyla verilmektedir. "Barbarca" için oldukça naif bir biçimde "barbara yakışan, kaba ve kırıcı davranış" açıklaması yer alıyor.[3] Sözcüğün İngilizce kullanımı ise çok

[2] Tarih edebiyat, felsefe ve diğer alanlar üzerine burada sayamayacağımız kadar geniş bir literatür bulunmaktadır. *Innner Asian Frontiers of China* adlı çalışmasında Lattimore, "Çin'in, barbarların barbarlıklarıyla başa çıkamadığını dile getiriyor." Lattimore 1967: s. 57.

[3] TDK 1988: s. 218-219.

daha geniş: Oxford'un Ansiklopedik Sözlüğünde "barbar" kökünden türetilmiş çok sayıda sözcükle karşılaşıyoruz: "Barbarian": "uygarlaşmamış, kaba kimse; vahşi kimse". Sıfat olarak (adj.): "zalim, gaddar, vahşi, yaban, medeniyetsiz". "Barbaric": "vahşi, kültürsüz, medeniyetsiz, uygarlaşmamış"; "barbarism": vahşilik, kabalık, kültürsüzlük ve (dil bilgisi) gramer yanlışı"; "barbarousness": "ilkellik" yanında sözcüğün türevleri olan "barbarity, barbarize, barbarous, barbarously" gibi zarf ve sıfatlarla devam ediyor.[4] Türkçe Ana Britannica'nın "Barbar" maddesi kısa, öz ve daha açıklayıcı: "…[sözcük] Yunanlıların düşmanlarına atfettikleri kötülükler ve vahşi özelliklerle iç içe geçerek zamanla bu olumsuz anlamını kazandı…"[5] Barbar sözcüğünün ortaya çıkışında belki de sahip olduğu "yabancı" anlamının öncelikle anlam genişlemesi ve nihayetinde bütüncül bir anlam kaymasıyla aşağılayıcı nitelikte bir sıfata dönüştüğünü gösteriyor. Zira sözcükten türetilmiş sıfat ve zarflar, ad olarak kalan kısmından sayıca daha fazla ve yaygın.

Erken dönem çeviri çalışmalarından itibaren Çin'e ait terim ve kavramları, Batılı terminolojiye uyumlu hale getirmek amacıyla yapıldığı anlaşılan bu özdeşleştirme sonucunda "barbar", "savage" ve benzeri sözcüklerle karşılanan "Yi 夷", "Di 狄", "Rong 戎", "Man 蠻" ve "Hu 胡" terimlerinin asıl anlamları geri plana itilmekte; sözcükler tek bir sözcüğe indirgenmekte ve özgün çağrışımlarını yitirerek "barbar" ile aynılaştırılmaktadır. Bu şekilde Çinlilerin yabancılar için kullandıkları terimlerin asıl anlamları ve gerçek karşılıkları konusunda öngörülemeyen bir anlam karmaşası ortaya çıkmaktadır.

Batılı okurların Çin'i daha kolay anlayabilmeleri adına yapılan bu özdeşleştirmeler, yalnızca "barbarlık"la da sınırlı değildir. Göze çarpan bir diğer kategorik eşleştirme, Çin'e özgü bir tür derebeylik yapısı olan *fengjian* dizgesindeki "gong 公", "hou 侯", "bo 伯" gibi ikta unvanlarının "duke", "lord"," marquis" gibi Avrupa'ya özgü feodal terimlerle karşılanmasıdır. C.P. Fitzgerald, *"Short Cultural History"* adlı eserinde bu unvanların, "Avrupa'dakilerin dengi olduğunu" öne sürmektedir.[6] Kendisi Çin'in komşu halkları için "barbar" adını da sık sık kullanmıştır.[7]

Anlaşılabilirlik adına yapılan eşleştirmeler Çin kültürü söz konusu olduğunda "barbar" teriminin bu denli yaygın kullanılışını bir dereceye kadar açıklamaktadır. Bu bağlamda sözcüğün Antik Batı'daki tarihsel arka planını ele almakta yarar görüyorum.

Aristoteles, pek çoğu avcı ve göçebe olan halklar için kullandığı "barbar" kavramı ile kentte yaşamayan ve Yunanca konuşmayanları kastetmiştir.[8]

---

4 Oxford 1990: s. 117.

5 *Ana Britannica* 1987: c. 3, s. 325.

6 Fitzgerald 1961: s. 59.

7 Fitzgerald 1961: s. 53, 56, 58, 71 vd.

8 "Homo Loquens-Konuşan İnsan" tanımı ve sınıflandırma için bk. Clark 1994: s. 23-25. Bu

Buradaki dil farkı, ötekileştiren ve ayırıcı özelliktir. Nitekim "barbarlar" bir dile sahip olsalar da bu dili "iyi hayat" yönünde doğru kullanma becerisine sahip değillerdir.[9]

Diğer taraftan Yunanlıların "barbar" tanımını dil ile sınırlamanın yersiz olacağını ifade eden Edith Hall, "barbar" imgesinin kültürel hayatın şekillendirilmesinde "kendini tanımlamak" için kullanılan araç olduğunu öne sürmektedir. Aynı yaklaşımın Çinlilerde, Sümerlerde ve Mısır'da da bulunduğunu iddia etmektedir.[10]

Aristoteles, "barbarların" uygarlıktan ve incelikten nasiplenmediklerini, kaba ve vahşi olduklarını öne sürmüştür. O; "barbarların" yaşam biçimlerini, gündelik ihtiyaçları karşılama sınırında sıkışıp kalmış davranışlardan ibaret sayar. Kölelerle aynı sınıftan olduklarını öne sürerken yönetimlerinin kalıtımcı ve âdem-i merkeziyetçi olması sebebiyle doğaları gereği köle olduklarını ileri sürmektedir.[11] Öyleyse daha temel bir noktadan baktığımızda ona göre "insanlık" doğal bir vasıf değil, eğitimle kazanılması gereken bir özellik ve ulaşılması gereken bir amaçtır.[12] İnsanlar için "doğru ve iyi hayat" yalnızca site devletinin yönetimi altında mümkündür. O nedenle diğer kültür çevrelerinden insanlarla 'site'de yaşayanlar arasındaki temel fark, niteliksel bir ölçüt olarak belirlenmektedir. Ticaretle zenginleşen köleci toplumda aristokratlar, doğal olarak kendilerini diğerlerinin üzerinde görmektedir.

Sinolog Edward Lewis, yaygın Batı düşüncesinin temelindeki bu yaklaşımın, hiyerarşik doğa anlayışı ve mekân algısıyla ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir. Batılı yaklaşıma göre "insanın", aşkıncı (transandantal) bir sıçramayla bütün dünyanın sahibi olabileceğine inandığını; İskitler, Persler ve diğerleri de dâhil olmak üzere insanı diğer yaratıklardan ayıran özelliğin önceleri "felsefe"yken daha sonra "din" olduğu görüşünün kabul gördüğüne dikkat çekmektedir.[13][14] Pierre Vidal-Naquet ise Heredot'tan çıkardığı bir so-

konuda geleneksel sınıflandırmanın yetersizliği konusunda ayrıca bk. Clark 1985: s. 27-46.

9 Agamben 2001: s. 56-57.

10 Hall 2004: s. 5-6.

11 Aristo 2007: 3. Batı geleneğinde neredeyse her taşın altından Aristoteles çıkar. *Politika* adlı eseri siyaset biliminin en eski ve önemli başvuru kaynakları arasında sayılır. Bu eserde Aristoteles tanıdığı farklı halkların yaşam biçimlerini, yönetimlerini ve ekonomik yapılarını değerlendirir. Ekonomik etkinlikleri bakımından "barbarlar", ilkel bir değiş tokuş ekonomisine sahiptirler. Bu yüzden değer yaratmaktan yoksundurlar ve aynı sebeple sanatsal ürünler de yaratamazlar. (Aristotle 2007: 4-5) Aristoteles, *Politika* adlı eserinde dünyayı hiyerarşik bir dizge içinde kurgular; buna göre en üstte uygar site devleti yer alırken en altta "barbarlar" bulunmaktadır. *Politika*, Platon'un *Devlet* adlı eserinden sonra belki de Batı'da en çok başvurulan kaynak eserdir.

12 Lewis 2006: s. 246.

13 Lewis 2006: s. 246.

14 Edward Lewis, Yakın Çağ'da Kant'tan modern filozoflardan Heidegger'e kadar bu düşüncenin izlerini görüyor. Lewis 2006: s. 246.

nuçta "barbar-Grek ayrımının etnik değil kültürel ve sosyal olduğunu, ancak [barbarların] despotların kölesiyken, Greklerin 'hukukun ve kuralların' kölesi olduklarını" öne sürmektedir. Bu şekilde barbarlar kuralsız ve hukuksuz addedilmektedir. Bu ayrımın temelde eğitimle giderilebilecek bir "fark" olduğu, fakat bunun zamanla "yavaş yavaş" Aristo'nun dile getirdiği "barbar eşittir köle" yönünde geliştiği görüşündedir.[15] Platon'dan bir alıntıyla "Köleler [mümkünse] kendi toplumundan ya da en azından aynı dili konuşanlardan olmamalı, en iyisi köle olarak barbarların seçilmesidir," sözlerini aktararak keskin çizgilerle ayrılmış kategorik dünya kurgusunun Antik Yunan'da dil üzerinden kurulduğunu vurgulamaktadır.[16] Öte taraftan Fransız Filozof Henri Bergson, -Aristocu felsefenin özgür düşünme imkânını sağlamasına karşın insanları eşit kabul eden bir görüşe sıçramadığını dile getirir. Böyle bir sıçrama için en başta Platon'un, yabancıların, "Barbarlıklarından dolayı hak talep edemeyecekleri yönündeki Grek düşüncesinden vazgeçmesi ve köleliği mahkûm etmesi gerekecekti," diyerek Yunan filozoflarının kent devletinin sınırlı yaşam alanında sıkıştıklarını, mevcut durumun devamı saikiyle sistemin çıkarı doğrultusunda hareket ettiklerini dile getirmektedir.[17]

Aristocu felsefenin iki temel aksiyomu, Batılı bakış açısının "yabancı" kavramıyla yakından ilişkili görünmektedir. Bunlar "zoe" ve "bios"tur; "nomos ve logos"a sahip olan uygarlar ile "vahşi doğaya" ait olanlar arasında çizilen bu sınıfsal ayrım,[18] Batı'nın sahip olduğu dil-kültür özellikleriyle "öteki"ni yok sayan ve kendi konumunu pekiştiren söylemine zemin oluşturmaktadır. Köleler ve barbarlar, Aristoteles tarafından mantıklı dil (logos) sahibi insanlar olarak kabul edilmemiştir. Aristoteles köleyi bir bakıma düşünce yetisinden mahrum olarak nitelemiştir.[19] Bu açıdan dil sahibi olmak ne teorik ne de tarihsel olarak "doğal hayat zoe"den "siyasi hayat bios"a geçişi yaratan aşama değildir. Bu geçiş, siyasetin mantıklı dil (logos) ile canlı varlık arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiden hareketle insan olmayı tanımladığı noktada gerçekleşmiştir: "Siyaset, canlı varlık ile logos arasındaki ilişkinin gerçekleştiği eşiği işgal eder. …Böylece yaşayan insanın insanlığına karar vermektedir."[20] Aristoteles

15 Vidal-Naquet 1986: s. 4.

16 Vidal-Naquet 1986: s. 5.

17 Bergson 2004: s. 68.

18 Avrupa düşünce geleneğinin çok eski zamanlarda "yaşam ve iyi hayat" arasında ayrım yaptığını ve böylelikle kentlilik (i.e. uygarlık) ve dil ile barbarlık arasında keskin bir çizgi çizdiğini vurgulayan Giorgio Agamben, dil ile siyaset ekseninde "dile sahip olanlar"la iktidar arasındaki ilişkiyi *Homo Sacer* (Kutsal İnsan) adlı eserinde çözümlüyor. Agamben 2001: s. 9, 12, 56-57, 65-66, 73 vd. Zoe-bios karşıtlığı ile logos-nomos ilişkisi Engin Yılmaz'ın Agamben üzerine yazdığı yayınlanmamış çalışmasında işleniyor.

19 Ağaolları 1994: s. 320-321.

20 Agamben 2001: s. 17.

2. BÖLÜM

ALTAY DİLLERİ VE ÇİNCE ARASINDA ETKİLEŞİM[1]

Varlıkları olduğu gibi görüp ayırmayı başaran akıl bugünkü noktaya dilin kavram türetme becerisiyle gelmiştir. İçe dönük ve minimalist olan güneyin yerleşik kültürü, kutup yıldızını nihayet herkes gibi insan olan hükümdarla eşleştirerek, gökyüzündeki sembolizmi törenlerine katabileceği bir araç, devinimin hızını, ivme ve salınım modelini sınırlayan bir mastar keşfetmiştir. O yüzden Çin danslarının kıvrak olduğunu düşünmek için gökyüzündeki günlük döngünün yelkovanın hızına denk akışını göz ardı etmek gerekebilir. Öte yandan bu hız, atlı göçebe için neredeyse durmak kadar yavaş, heyecansız ve cansız algılanmış olmalıdır. Güneyde ideal hız, bir söğüt dalının rüzgarda savrulmasında, bir derenin olağan akışında, güneş, yıldızlar ve gündönümlerinde kendini gösterir. Hareket, yerleşik yaşamda daha az alana ihtiyaç duyar ve bu yüzden insanların ortalama coğrafya bilgisi sınırlıdır. Öte yandan, hayatı at üstünde geçen biri, genel olarak hareket, özel olarak ise anlık ivme ve onun bağlı olduğu tartım hakkında farklı bir algıya sahiptir. Sert hava koşullarına, yırtıcılara, düşmana ve felaketlere karşı cesareti gelişmiştir. Bozkırda av ve yarışmalarla hayvancı yaşamın günlük rutininde hep talim yapmıştır. Üretime bağlı unsurlar yaşama karşı tutumunu tanımlayan kültürü şekillendirmiştir. Burada direnç gösterenle uyum sağlayan karşı karşıyadır.

Göğün olağan görünümü kimi zaman mavi kimi zamansa puslu gridir. Havanın yüksek olduğunu da gösteren mavi gökyüzü sorunsuzdur; yüze gülen, kötülüğe alamet etmeyen bir çevre sunmaktadır. Kasvetli gök ise bilinmezlerin habercisidir; fırtına, kuraklık, deprem veya salgın hastalıkların da dahil olduğu bu dünya, Çincede "sır" anlamına gelen "xuan" terimi ile ve 'kuzeyle' ilişkilidir. Bu gök olaylarıyla sıradışı kimselerin doğumunu müjdeleyen akıl aynıdır ve bir tür farkındalık söz konusudur. Buna göre kuyruklu yıldızlar, meteor yağmurları da birer işarettir. Baharın habercisi cemrenin düşmesi gibi olaylar daha yaşanmadan alametleri görülür, uğurlu günler tayin edilir ve önce gökyüzünde beliren işaretler her zaman hayra yorulmuş olmayabilir. Bozkırda olduğu gibi Çin kültüründe de yaşamda önemli yer tutan astroloji

[1] Bağlamı gereği bu bölümü benzer bir içerikle daha önce yayınlamıştım. bk. *Bilge Kağan Zamanında Sarı Irmak Kıyısında Türk Heykelleri*, Gece Kitaplığı, 2018.

ile falcılığın mistik düzleminden uzaklaştığımızda aynı muamma ve derin bilinmezlerin olduğu bir başka sorun alanına girilir. Bu bilimin çalışabileceği dil alanıdır; dil kültürün taşıyıcısıdır.

Çin kültürünün oluşumu sorununa genel perspektiften baktığımızda kültür merkezli "Çinlilik" anlayışının, Olson[2] ve Lattimore 1976'da işlendiği göze çarpar. Cho-yun Hsü ise Çin kültürünün çeşitli kaynaklardan beslendiğini, o nedenle Çinlilerin "ikili bir kimliğe" sahip olduklarını savunmaktadır.[3] Olson, doğru bir tespitle "iç-dış" ayrımının Çin kültürünün belirleyicisi olduğunu söylemekte ancak çok daha sonra ortaya çıkan "shengfan" ve shufan" tanımlarının ve "yabancı" ayrımının anahtarı olduğu fikrini savunmaktadır. "Yakın yabancılar" ve "uzak yabancılar" olarak çevirebileceğimiz bu terimlerin Tang Dönemi'nden (618-907) sonra görüldüğü göz önüne alındığında, erken devirler için kültür menşeinin tartışmaya açık olan daha temel bir sorununu vaktiyle Wolfram Eberhard dile getirmiştir. "Bir ana Çin kültürü yaşamış mıdır?" diye soran Eberhard; farklı merkezlerden "çok katmanlı" bir kültür birikimi olduğu görüşündedir. Bu görüş dil için de geçerlidir.

Hun ve sonrası dönemde dil özellikleri bakımından Çincenin, Tang Dönemi kadar gelişmiş olmadığı görülür. Söz varlığı gibi dil bilgisi de Tang Dönemi'nin gerisindedir. Burada bizce önemli iki veri, III. yüzyıldan sonra Çince gramerde edilgen yapının ve kimi aktiflerin gelişmesi ve ses bilgisindeki değişimdir. Eski Çinceden Orta Çinceye geçiş, kuzeyden gelen yoğun göçler sonucu oluşmuş görünmektedir.

Resim yazısı özelliğiyle Çince diğer diller arasında karayla bağlantısı olmayan bir ada gibidir ve abeceli dillerin ses-işaret bağıyla oluşturduğu kesinliği reddetmiş haldedir. Bu bağlam yazı-anlam ve sembol-anlam farkının arasındaki eşiğe yerleşmiştir ve dilciler için işitsellikten görselliğe, zamandan mekâna doğru bir ağırlık değişimi söz konusudur. O nedenle en başından beri dilin çözümleme işlevi yönünde bir gelişme olasılığı yerini her aşamada daha çok kendine dönen ve dışarıdan etkilenimi anlaşılabilirlik düzeyinde sınırlayan ses ve temsil özelliklerine göre bir yöntem seçmiş gibi görünmektedir. Çince, diğer dillerde olan ses-anlam yakınlığını sembol-anlam yönünde gelişmiştir.

Konar-göçer toplumların yerleşik toplumlarla olan temasları karşılıklı ihtiyaçlar ekseninde belirlenmiştir. Konar-göçer yaşam sürdüren halkların, ekonomik açıdan yerleşik halkların üretim imkân ve çeşitliliğine bağımlı oldukları hep söylene gelir. Buna karşın yerleşik toplumların da hayvancı ekonominin ürünlerine ihtiyaç duydukları unutulmamalıdır. Dahası göçebe modası Çin'de sık karşılaşılan bir olgudur. Bunun yanında at, yün, deri, kürk ve demir gibi ürünlerin göçebeler tarafından üretildiği veya getirildiği bilinmektedir. Çin'le Altay kültür çevresi arasındaki etkileşim, göçebeleri yerleşim alanlarının ya-

[2] Olson 1998: 95-96

[3] Hsü 1965: 92-106.

3. BÖLÜM

HUNLARDAN SONRA ÇİN'DE SİYASİ ŞARTLAR[1]

Han Dönemi'nde sağlanan barış ortamı oldukça uzun sürmüştür. İlkin yerleşik-tarımcı kültür çevresi karşısında göçebe-çoban birliklerin desteğini alan Hun beyi Liu Yuan-hai (MS ?-310) iki kültür çevresine birden hitap ederek önce toprak hâkimiyetini ve kendi çevresinde oluşan birliği pekiştirmiştir. Daha önceyse Güney Hun Hükümdarı Hu-han-ye'nin güneye inmesiyle bir tür ortaklaşa yaşam pratiğine kapı aralanmış ve milattan sonraki yıllara gelindiğinde yerleşik-göçebe çekişmesi, çeşitli paylaşım ve iş birliğiyle yeni bir kültür alanının temelini oluşturmuştur.

Kuzey Çin'de fiilî idare göçebe boyların hem kendi aralarında hem de Han Hanedanı'yla ilişkileri ekseninde gelişmiştir. Hanedan soyundan gelen son hükümdar Xiandi (MS 181-234) iktidarını, Cao Ailesi'yle ve güçlü komutanlarla paylaşmak zorunda kalmıştır. Kuzey Çin'i yöneten Cao Cao'nun oğlu 220 yılında kendi hükümranlığını ilan etmiş ve Han Devleti'ne son vermiştir. MS 220-280 arasında altmış yıl süren Üç Devlet Dönemi'ni ise "Sekiz Wang İsyanı" adı verilen mücadeleler sonlandırmıştır. MS 220-280 yılları arasında Kuzey Çin'i yöneten Cao (sao) Ailesi üç nesil sonra zayıflamaya başlamış, hanedan içinde bir muhafız komutanının başlattığı olaylar, uzun süre vezirlik yapan Sima Ailesi'nin elini güçlendirmiştir. Başta bir vezir olarak hâkimiyeti ele alan Cao Ailesi, gücünü yine bir vezir ailesine bırakmak zorunda kalmamıştır. Burada bizim için belki de en önemli nokta Cao Cao'nun gerçek soyadının 'Xiahou' olmasıdır.

Amansız ve kanlı mücadeleler, Sonraki Han Dönemi'nden bu yana Çin'de yerleşmiş olan göçebe boyların yeni aktörler olarak tarih sahnesinde rol almasıyla başlamıştır. Sima Ailesi'nden güç alan ve birbiriyle mücadeleye tutuşan asilzadeler, kısa zaman sonra ittifaklar yoluyla kendi yönetimlerini oluşturacak olan göçebe birliklerine bağlanarak kendilerini güvence altına almaya çalışmışlardır. Çoğu zaman olduğu gibi bu dönemde de dinamik ve etkili olan güçler göçebe boylardan oluşmaktadır. Boy beyleri birlikte hareket etmeye

[1] Bu bölümde belli başlı diğer kaynakların yanı sıra Edward Lewis'ten yararlanılmıştır. *China between Empires: The Northern and Southern Dynasties*, Harvard Uni. Yeri geldikçe diğer uzmanlardan alıntılar verilmiş, açıklamalar yapılmıştır.

başladıktan sonra Han Hanedanı'nın varisi olduğu iddiasıyla kendini MS 304'te "wang" ilan eden Hun Boy Beyi Lui Yuan-hai Çin'de yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.

Lui Yuan-hai MS 311'de doğu başkenti Luoyang'ı, 316 yılına gelindiğindeyse Kuzey Çin düzlüklerinin önemli bir bölümünü kontrol altına almış ve bir yıl sonra batı başkenti olan Chang'an'ı ele geçirmiştir. Bunun sonucunda Jin Hanedanı Güney Çin'in derinlerine kaçmış ve kuzey ile güney arasında yüzyıllar boyu süren bölünme başlamıştır. Jin Ailesi bugünkü Nanjing yakınlarındaki Jiankang'da yeni bir başkent kurmuş ve MS 581 yılına kadar da kuzeye dâhil olmadan ve merkezî Çin topraklarında varlık gösteremeden yaşamayı sürdürmüştür. MS 589 yılında eski Tabgaç aristokrasisinden olan Sui Hanesi'nın güneyi ele geçirmesine kadar Çin iki farklı siyasi birlik şeklinde güney ve kuzey olarak idare edilmiştir.

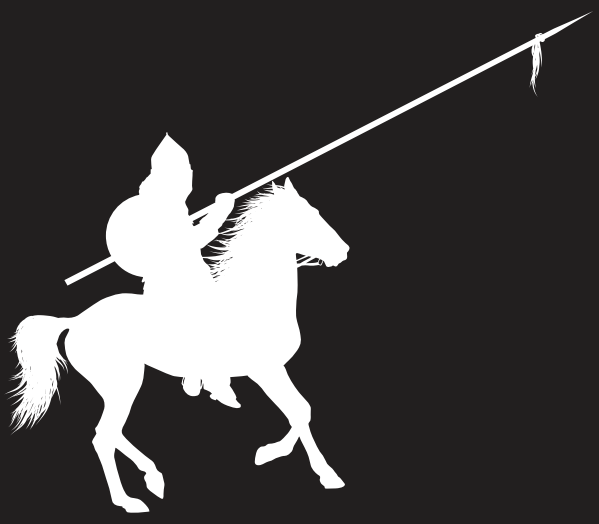
Jin yönetiminin güneye göçü orada yeni bir aristokrasinin oluşumuna vesile olmuştur ama henüz Jin yönetimi kurulduğunda yaklaşık bir milyonluk bir nüfus hali hazırda güneyde yerleşmiş durumdadır. Bu noktada, Üç Devlet Dönemi (MS 220-280) ve devamında yaşanan en temel olgu Uzun Nehir'in güneyinin "Çinlileşmesi"dir.

Öte yandan Üç Devletten biri olan Wu zamanında güneye göç edip zenginleşenlerin yeni gelenleri sıcak karşıladığını söylemek kolay değildir. Bu dönem gelenler, güneylilerle anlaşıp ittifaklar kurmuş ve Sima soy adının çevresinde yeni bir yönetim oluşturmuşlardır. Bu şekilde aslen kuzeyli olan aristokrasi, kısa sürede yeniden alan kazanmış ve etkisini Uzun Nehir boyuna taşımıştır. Bu süreçte yerli zenginlerle gerçekleştirilen evlilik ve akitler sermaye ve siyasi gücün yeniden tesisine yardımcı olmuştur.

Kuzey Çin'deki güçlü aileler yüzyıllar boyunca güneydekilerden farklı bir konuma sahip olmuşlardır. Özellikle Han soylusu Çinliler saraylara hâkim olan yabancı boy beyleri tarafından hor görülmüşlerdir. Bunun en açık kaydı Kuzey Qi Hükümdarı Gao Huan'ın Tabgaç beyzadelerine Çinlilerin 'köle' olduğunu söylediği pasajdır. Göçebe kökenden gelenler genelde yerleşik yaşam süren Çinlileri aşağı tabakadan görme eğilimindedirler. Fakat bir süre sonra, gerek siyasi ihtiyaçtan gerekse daha kuzeyden gelen yeni göçlerin baskıyla aristokrasi, kendisi düzenden sorumlu olduğu için, kendini Konfuçyüsçü değerlerin koruyucusu konumunda bulmuştur. Bu olay bin küsur yıl sonra Mançu Devri'nde de yaşanmıştır. Göçebe kökten olup da güneye göç edenler, arkadan gelenlerden ayrılmış ve yerleşik toplumun üst katmanında yer tutmuşlardır. Bu döngünün dalgalar halinde sürdüğünü düşünürsek Çin kültürünün nasıl oluştuğu daha anlaşılır hale gelir. Bu noktada Konfuçyüsçülük elverişli bir araçtır ve toplumun yanı sıra devlet bürokrasisini de düzenlemektedir.

Üç Devlet Dönemi (MS 220-280) sonlarında, Cao Sülalesi iktidar gücünü kaybetmeye başladığı sırada danışmanlardan Sima Yi (MS 179-251) hem

4. BÖLÜM

DOĞU HUNLARI (DOĞU KUN)-WU-HUAN VE XİAN-BEİLER ÜZERİNE

III. yüzyıldan başlayan ve iki dalga halinde olduğu görülen göçleriyle Serbi/Xian-beiler geniş Kuzey Asya bozkırlarından güneye inerek "eski Hun topraklarını" kendilerine yurt edinmiş ve kısa sürede Kuzey Çin'in tamamını yönetim altına almışlardır. IV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tam teşekküllü ve çok kudretli bir devlet kuran bu kavim, Altay kültür çevresi geleneğinden olup Çin'i yönetim altına almasıyla hem Türk-Moğol tarihi hem de Çin tarihi açısından ayrıcalıklı bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Tabgaçların bu iki yönlü özelliği daha sonraki Tang, Liao, Jin, Moğol Yuan ve Mançularda da yaşanan tecrübelere de ilham kaynağı olmuş; örneğin Çin'de Kubilay Dönemi Moğol yönetimi, Tabgaç soyadı olan "*Yuan* 元" im işaretini kendi hanedanına Çince ad olarak seçmiştir. Bu gelenek Çin tarihi içinde Hunlardan Mançulara uzanan siyasi ve kültürel devamlılığın önemli bir unsurunu oluşturmuştur. Tabgaçlar kuzey bozkırlarına birkaç sefer düzenlemiş ve Tie-le (Tegrek-Tengri?) boylarını da Kuzey Çin'e çekmişlerdir. Bu nüfus hareketleri sonuçta Çin tarihinin en şaşaalı dönemi olan Tang yönetiminin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Tabgaç idaresinden sonra gelen Kuzey Zhou, Kuzey Qi, Sui ve Tang yönetimleri Tabgaç aristokrasisi tarafından kurulmuştur.

Önceleri adları daha sık duyulan Wu-huanlar (veya Wu-wan), Xian-beiler aynı toprakları paylaşmış ve daha sonra birlikte Hunlardan boşalan bölgelere yerleşmişlerdir. Shi-wei'nin farklı bir yazılışı olduğu düşünülen Xian-bei adının Doğu Hu(n)larından geldiği bilgisi pek çok kaynakta karşımıza çıkmaktadır. *Han Tarihi* 3758. sayfada Shi Gu'nun notunda Xian-bei adı ile "xi-pi 犀毗"nin aynı şey olduğuna dair bir açıklama bulunmaktadır. Metinde açıklama olarak verilen kısımda yer alan Meng Kang'ın notuna göreyse; "Xi-pi, 'Bele [sarılan] büyük kuşaktır.' Zhang Yan; 'Xian-bei guo-luo kuşağı [da denir?], uğurlu hayvan adıdır; Dong-hular bunu kuşanmayı sever.' Shi Gu; 'Xi-pi, Hu(n) kemer tokasıdır. Xian-bei ya da shi-bi 师比 de denir. Hepsi aynı şeydir [aralarındaki fark] söyleniş farkından ibarettir.'" ifadeleri kaydedilmiştir.[1] Bu açıklamaya göre birbiriyle bağlantılı iki olasılık ortadadır; (1) Xi-pi

[1] HS: s. 3758.

aslen uğurlu bir hayvanın adıdır ve (2) Bu formdaki kemer tokalarına bu ad verilmektedir.

Aynı yerde Zhang Yan'ın açıklamasında geçen şu ayrıntı bir adım daha atabilmemizi sağlar. Açıkça görüleceği üzere "guo-luo kuşağı 郭洛帶" içinde geçen "guo-luo" Çince bir sözcük değildir ve bu bağlam dışında bu şekliyle bir başka yerde daha geçmemektedir. Öyleyse "guo-luo kuşağı"nda geçen "guo-luo" da "kuşak/kemer" karşılığı olabilir. Sözcüğü oluşturan imlerin Orta Çince okunuşları hakkında uzmanlar hemfikirdir ve buna göre: "guo: kuak", ikinci hece "luo" ise "lak" şeklinde okunmaktadır. Şu haliyle "kuak-lak", Türkçe "kuşak" ile eşleşecek niteliktedir;[2] zira Çince, anlam karşılığı ve ses özellikleri birlikte incelendiğinde çıkarım yapmaya imkân tanır.

*Tarihçinin Kayıtları*nda geçen ilgili notta ise; "xi-pi 犀毗", "shi-bi 師比" ve "xu-bi 胥紕"nin sesleri birbirine yakın olmasından dolayı aynı sözcüğe işaret ettikleri dile getirilmektedir.[3] Karşımıza çıkan bu sözcükler "altın" ile birlikte anılmakta ve kaynaklarda çeşitli hediyelerin sayıldığı kısımlarda altın tokalı kemer anlamıyla yer almaktadır. Şu hâlde ilgili notlardan hareketle "Xian-bei" adıyla özdeş tutulan bu nesne, uğurlu bir hayvan motifi şeklinde deri kemer üzerindeki altın tokadır. Shi-wei ve Xian-bei kavim adı zemininde düşünürsek tokadan ziyade tokanın üzerine işlenmiş uğurlu ya da kutsal bir hayvan motifi daha akla yakın gelmektedir.[4]

Hunların bölünmesinden ve Kuzey Hunlarının batıya göç etmesinden sonra ortaya çıkan siyasi boşluk Xian-bei ve Wu-huanlar tarafından doldurulmuştur. Altay kültür çevresine bağlı olan bu iki boy hakkında en kapsamlı anlatılar *Üç Devlet Kayıtları* ve *Sonraki Han Tarihi* adlı eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Yaygın olarak bilinen bu iki boyun vaktiyle Hunların alt ettiği Doğu Hu(n)ları kavminden olduklarıdır. Tang Dönemi'nde (MS 618-906) daha açık olarak tespit olunan Shi-weiler ile ilişkilendirilen Xian-beiler diğer boy birliği Wu-huanlardan daha önemli bir konuma yükselerek ilerleyen yüzyıllarda Çin topraklarının siyasi ve sosyal görünümünü değiştirecek boyutlarda fetihler sergilemişlerdir. *Sonraki Han Tarihi* bu iki boy birliğinin yaşam biçimi,

---

2 Çin kaynaklarında zaman zaman karşımıza çıkan bu türden aktarma örnekleri mevcuttur. Örneğin, "kurlak" karşılığı olması gereken "hu-luo 胡洛" NQS: s. 985. Yanında yabancı sözcüklerin Çinceye aktarılması sırasında Çince açıklama ile yabancı sözcüğün ses çevrimi bir arada verilir. *Wei Tarihi*'nde geçen "Dokuz dou-he" s. 985 ve "A-zhen Aşçı" s. 984; belirgin iki örnektir.

3 *Tarihçinin Kayıtları* SJ: s. 2897.

4 Pulat Otkan bu konuda kaynaklardaki ifadeleri özetledikten sonra alanın uzmanlarının görüşlerini şu sözlerle dile getirmektedir: "Shiratori'ye göre, Hsien-pei adı, Türk-Moğol dillerinde 'toka' anlamına gelen 'sarbi'nin karşılığı olup aslında dağ adı da bundan gelmektedir. Shiratori 1910-1913. Bazı bilim adamları ise bunun Mançu dilindeki 'uğur' anlamına gelen 'sabi' sözcüğünün karşılığı olduğunu ileri sürmektedir. Funegi, Ma, 1962." Otkan, agt. s. 11.

5. BÖLÜM

KOÇU (GAO-CHE) VE CÜRCEN (ROU-RAN)

Çin kaynaklarında Dilerin devamı olduğu sık sık dile getirilen Di-li, Ding-ling, Tie-le ve Chi-le; Kore'nin kuzeyinden Kafkasya'ya, Ordos'tan Anadolu'ya uzanan uçsuz bucaksız topraklara yayılmış hâlde yaşayan Türk halklarına Çin kaynaklarınca verilen farklı adlardır. Bu adları taşıyan halkların soydaş oldukları yönünde güçlü veriler bulunmasına karşın kültürel zenginlikleri, gelenek ve göreneklerinin çeşitliliği ile yayıldıkları geniş coğrafya gibi nedenler, bu devamlılığa şüphe düşürmekte ve bu yöndeki görüşler yetersiz bulunmaktadır. Adların bugünkü sesletimleri yakınlık arz etmekle beraber, şüphelerin temel nedeni, söz konusu adların MÖ VII. yüzyıl ile MS VI. yüzyıl arasındaki bin yılı aşan uzun bir zamana yayılmış olmasıdır. Erken dönemde alfabetik araçlarla yazıya aktarılmamış olan Türkçeden günümüze ulaşan dağınık dil verileri, görselliğin ön planda olduğu Çin yazısının değişken ses değerleriyle çözülmeye çalışılmıştır. Aynı özellik, Çince ile yazılmış olan eski Türkçe ad ve sözcüklerin tespitinde Çincenin görsel ve semantik içeriğinin de göz önüne alınabileceğini göstermektedir. Ancak kimi özel ad ve hitapların çağlar aşan ortak işaretleri dahi bağlantıların şüpheyle karşılanmasını engelleyememiştir.

Lin Gan'ın derlediği *"Türk ve Uygur Tarihi Derlemesi"* içinde Zhou Liankuan bu görüşün savunucusudur. Ona göre, ilk kez *Wei Tarihi*'nde karşımıza çıkan "Dili-Ding-ling-Chi-le-Gao-che özdeşliği" hatalıdır. Bu hata yüzünden daha sonraki kaynaklar, aslen farklı olan bu halkları karıştırmıştır. Zhou Liankuan, daha sahih olduğunu düşündüğü *Sui Tarihi* ve *Eski Tang Tarihi* gibi eserlerin ilgili bölümlerinde bu özdeşliği vurgulayan bir ifadenin bulunmayışını da savına dayanak olarak göstermektedir. Dahası *Eski Tang Tarihi*'nin Uygurlar için dile getirilen; "Wei (Tabgaç) Dönemi'nde Tie-lelerdir; Gao-chelere bağlıdırlar," sadelerini de farklı bir biçimde yorumlayarak Gao-che ve Tie-le halklarının farklı kavimler olması gerektiği görüşünü ileri sürmektedir.[1] Ancak öncelikli olarak göz önüne alınması gereken; Di-li, Ding-ling ve Tie-le adlarının tarihsel ses ve anlam karşılıklarıdır. Bunları bir kenara bırakan Zhou Liankuan, çok geniş bir coğrafyada yayılmış olan hareket halindeki halkları ayrıştırmaktadır. Bu yaklaşımını Feng Cheng-jun'un da 冯承鈞 savunduğunu

[1] Zhou 1987: s. 62.

söylemekte; E. Brelschneider'in, "Gao-chelerin Tie-lelerin bir boyu olması gerektiği" görüşünü de iddiasına delil olarak sunmaktadır.[2]

Oysa Di kavminden başlayarak Türklere uzanan silsile boyunca Çince kaynaklar, söz konusu halkların soydaşlıklarını şüpheye yer vermeyecek biçimde ortaya koymaktadır. Farklı dönemlerde Dilerin, Ding-linglerin ve Tie-lelerin çok sayıda boya ayrıldığı; batıdan doğuya, farklı adlarla anılan Asya'ya yayılmış Türk boyları oldukları sık sık ifade edilmiştir. Türklerin yayıldığı bu coğrafya, bozkır ve ormanlık alanların yanında, vahaları ve geniş tarım alanlarını da içine almaktadır. Töles adıyla bildiğimiz Tie-lelerin (Oku. Tiyelı) atası olarak gösterilen Diler, daha Zhoular zamanında (MÖ XI-MÖ III. yüzyıl) Ordos başta olmak üzere Çin'in içlerine akınlar yapmış, burada ittifaklar kurmuş ve Çin düzlüklerindeki diğer halklarla etkileşime girerek yeni kültür çevreleri meydana getirmişlerdir. Türk kültür çevresinin temsilcisi olan Diler, daha sonra Di-li adıyla anılmış, Han Hanedanı ve devamında Ding-ling, daha sonra Tie-le ve Chi-le gibi adlarla tanınmışlardır. Anlaşıldığı kadarıyla bu adlar daha eskiye gitmektedir ama Tabgaç devrinde yaygınlaşan ve bir devlete dönüşen Gao-che yani Koçulardır.

Tie-lelerin yoğun olarak Gobi Çölü'nün kuzeyinde yaşadıkları dile getirilse de çeşitli vesilelerle Çin'in içlerine göç ettikleri ve iç bölgelerde yeni yaşam alanları oluşturarak bölgedeki feodal yönetimlere ortak oldukları görülmektedir. Tarihte bu adlarla anılan halkların etnik veya kültürel bakımdan akraba olduklarını peşinen kabul etmek, ön yargılı bir tutumdan ziyade Çin tarihçiliğinin hemfikir olduğu bir hususu kabul etmekten ibarettir.

Öte yandan Altay dil çerçevesinden Türk, Moğol ve diğer halkların bugünkü mevcut çeşitliliği oranında düşündüğümüzde görünen ortaklıklardan öte daha derinde yatan ortak kültürün, Hunlardan kalan zengin miras üzerine oluştuğu, dil ve kültür devamlılığının bu bağlamda şekillendiği akılda tutulmalıdır. O nedenle ad ve unvan gibi temel verilerin kaynaklarda geriye dönük olarak incelenmesi gerekir.

En geriye gittiğimizde Xia ve Shang (MÖ 2100-MÖ 1100) dönemlerine ilişkin "destansı" anlatı ve kayıtlarda Gui Fang adı göze ilk çarpan örneklerdendir.[3] "Fang"; ülke, memleket demektir fakat ses çevrimi olarak düşünebileceğimiz *gui* 鬼 görsel özellikli bir sözcüktür ve "hayalet" anlamına gelmektedir. Bunun devamında Zhou Hanedanı[4] boyunca; Gong Fang, Tu Fang, Xun

---

2 Brelschneider 1987: s. 62-3; akt. Zhou 1987.

3 *Da Dai Liji, Qian Fulun* gibi eserlerde de geçen Gui Fang özellikle *Tarihçinin Kayıtları Shiji* ve *Han Tarihi Han-shu*'da görülmektedir. SJ: s. 6, 1690; HHS: s. 131 vd.

4 Zhou Hanedanı (MÖ 1046-MÖ 256 周朝), Shang Hanedanı'nı yıkan ve Qin Hanedanı'na kadar adı geçerli olan hanedandır. Çin tarihinde en uzun süren hanedan olmasına rağmen, Ji 姬 ailesinin askerî baskı siyaseti ancak Batı Zhou olarak bilinen dönem olan MÖ 771'e dek sürmüştür. Zhou Hanedanı sırasında demirin kullanımı Çin'e tanıtılmış fakat Çin tarihinin

Yu, Xian Yun, Quan Rong, Kuzey Dileri, Di-liler, Akdiler, Uzun Diler, Kızıl Diler gibi adların çeşitliliğine baktığımızda imlerin çoğunda aynı ses ya da görsel içeriğin paylaşıldığı görülür.[5] Milattan önceki binli yıllardan itibaren kayıt altına alınmaya başlanmış olan bu adlar aslında: "Yi 夷" (doğu: Shang), "Di 狄 (kuzey: Di-li, Tie-le)", "Rong 戎 (batı: Tibet, Qin/Çin; kuzeybatı: Xia-Zhou)", "Man 蛮 (güney)" ayrımıyla dört yönlü bir yapıda görülür. Bunlardan kuzey ve kuzeybatı ile büyük oranda batıyı da içine alan Türkistan; özellikle Di, Di-li, Tie-le, Chi-le ve diğer Türk halklarının etkinliklerine sahne olmuştur. Çince kaynaklarda genel olarak Kuzey Dileri adıyla anılmışlardır. *Resmî Tarih Kayıtları*nda Kuzey Dileri adı altındaki çeşitli bölümler, Moğolistan ve Türkistan'da yaşayan halkları aynı şemsiye altında toplamaktadır.

Tie-le'nin eski hali olduğu düşünülen Di adı 狄, çıkış noktası bakımından kuzeyde yaşayan halklara işaret etmektedir. İm, "bozkurt" ve "ateş" anahtarlarının birleşmesinden oluşmuştur. Yu Pian'ın "quan 犬" maddesi "di 狄" imi için "Kuzey Dileri 北狄" açıklamasını vermektedir.[6] İmin en erken kullanımı *Shang-shu* içinde; "Doğuyu fethettik, Batılı Yiler bize kızdılar, güneyi ele geçirdik kuzeyli Diler üzüldü," gibi ifadelerle karşımıza çıkmaktadır.[7] *Klasik Metinler*de anlatılan tarihî olaylar, Di'nin belirli somut kavimleri karşılayan bir anlamsal içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Görsel bakımdan "bozkurt quan/çüen 犬" ve "ateş 火" imlerinin birleşiminden oluştuğu akılda tutulursa yabancı halklardan söz ederken imin yüklendiği korkutucu anlamlar anlaşılabilir. Şu hâlde ilk elden verilen "*gui*: hayalet" adının da korku veren yabancı çerçevesinde anlaşılması gerekir.

Daha yakından baktığımızda "*quan/çüen:* bozkurt"un özellikle "büyük köpek" ve "çoban köpeği" anlamları önemlidir. Bu açıdan Zhou Sarayı'nda (MÖ XI-VII. yüzyıllar) besi hayvanlarından da sorumlu "köpekçibaşı 犬人" adlı bir memuriyet makamının bulunması dikkat çekicidir (*Zhouli*: 53, 55). Bu imin Fal Yazıtlarında "büyük 大" imi ve "-de, -da" anlamındaki "yi 亦" ile benzerliği ise imin kökeni bakımından "insan 人" ve "büyük [insan] 大" ile yakın ilişkisini göstermektedir.[8] Nitekim im, "büyük" iminden sadece sol kolun üzerine eklenmiş bir noktayla 大 - 犬 ayrılmaktadır. "Köpekli Yiler 犬夷" ve "Köpekli Ronglar 犬戎" gibi kavim adlarından da çıkarılacağı üzere adı içinde bu imin kullanıldığı halklar; gerçekte hayvancılıkla uğraşan, o nedenle çoban

bu dönemi bronz eşya yapımının doruğu olarak görülür. Hanedan ayrıca Savaşan Beylikler Dönemi'nin sonlarında ortaya çıkan eski yazının kullanımıyla yeni kültürün standart formuna dönüştüğü dönemi de kapsamaktadır. Shi 1976: s. 86.

5 Bu halkların Proto-Türkler olarak sınıflandırılması hakkında bk. Ekrem 1995. Bu kavimlerin Çin ile ilişkileri hakkında bk. Onat 1992.

6 Cao, Su 1999: s. 624.

7 *Shang-shu*: s. 55.

8 JGWZD: s. 1102.

köpeği besleyen halklardır.[9] Aynı görsel parça Türk/Tu-jue 突厥 adı içinde de bir anahtar olarak kullanılan kurt ya da esasen bozkurt olmalıdır.

Di, Di-li, Ding-ling, Tie-le, Chi-le adları gerçekte aynı anlam zeminine sahip sözcüklerin farklı yazı çevrimlerine işaret etmektedir. Eski okunuşlarıyla bunlar:

Di:	狄,	OÇ:[10]	dek; EÇ: *lˤek: lek.
Di-li:	狄历	OÇ:	dek - rek EÇ: *[r]ˤek
Ding-ling:	丁零	OÇ:	teng-leng EÇ: *tˤeŋ-reŋ.
Chi-le:	敕勒	OÇ:	chi-reg < çı(ğ)rı(?)[11]
Tie-le:	铁勒	OÇ:	teg-reg

Bunlar arasında Tie-le hem tarihsel hem coğrafi hem de anlatılardaki içerik zenginliği bakımından merkezî bir konumdadır. Gao-che olarak da bilinen Tie-leler, Kuzey-Güney Hanedanlıkları (420-589) ile Sui-Tang dönemleri boyunca (581-907) Kuzey Çin'de, Kuzey ve Orta Asya'da etkin olan boylar birliğidir. *Wei Tarihi*'nde anlatıldığı üzere pek çok kez güneye göçler gerçekleştiren bu halk, Tabgaçlarca "Gao-che" adıyla anılmaktadır. Tie-le adının ilk kez görüldüğü eser de VI. yüzyıla tarihlenen *Wei Tarihi*'dir. Uygur Kağanlığı'nın kurulmasından sonraysa kaynaklarda artık bu ad görülmez. Tie-leler, Tang Dönemi boyunca (MS 618-906) Gobi'nin kuzeyinden itibaren geniş bir alanda liderlikler çıkarmışlar, diğer iktidar çevreleriyle savaşmış ve ittifaklar kurmuşlardır.

Çin kaynaklarının hemfikir olduğu üzere Türkçe konuşan Tie-leler aslen, MÖ 1500'lü yıllardan itibaren takip edilebilen uzun bir silsilenin geç dönemde önemli bir parçasını oluşturmuşlardır. Göktürklerin tarih sahnesine çıkışlarında Göktürk birliğine 50 bin obayla ilk katılanlar onlardır. Tarih boyunca adlarının Çince söylenişi değişen bu boylar konfederasyonu, nihayetinde Altay dil özellikleriyle taçlandırdıkları konar-göçer yaşam biçimine uzun zamandan beri sahiptirler. Zanaat, tarım ve ticaretle de uğraşan Tie-leler aslen hayvancılık ve savaşçılıkla geçinirler; "sert mizaçları ve yüksek karakterleriyle" hareketli bir yaşam sürerler. Günümüzde artık imkânları tükenmiş olan o yaşam; hareket ve devinimi, ortaklaşa etkinlik ve eylemlilikle üretmeyi başarmıştır. Tie-leler, önce mekânı, eşyayı ve nihayet ortak olan zamanı, göğe

[9] *Kangxi Sözlüğü* belki de bu sebeple "küçük köpek: gou 狗" ve "büyük çoban köpekleri" arasındaki ayrımı vurgulamakta, çoban köpeklerinin üç türünden söz etmektedir. http://www.zdic.net.htm Di imi üzerine bu çözümlemem daha önce bir başka çalışmamda da kullanılmıştı bk. Kırilen 2014.

[10] EÇ: Eski Çince Üç Devlet (220-265) öncesi; OÇ: Orta Çince MS III. yüzyıl ve devamıdır.

[11] *Kuzey Qi Tarihi*'nde Chi-le'nin farklı bir yazılışı daha kullanılmaktadır.

yönelişte gördüğü deveranla kutsarken yeryüzünde bu döngüye katılan göçler yürümüşlerdir.

MÖ VII. yüzyıla ait anlatılardan itibaren görülen "Di 狄" adı, milattan önceki yıllarda anlam genişlemesine uğramış; belirli, somut bir halkı karşılayan anlamından uzaklaşarak genel "yabancı" anlamını yüklenmiştir. Eski anlamı, kuzey yönü ile bağlantılı olduğundan ve *Klasik Metinler*deki kullanımlarında başka bir yön ile eşleştirilmediği için Çin'de tarih sahnesine çıkan kuzeyli halkların tamamı bu genel terimin şemsiyesi altında toplanmıştır. Bu durum *Tarih Kayıtları* ve *Sonraki Han Tarihi*'ndeki kullanımlarında görüldüğü gibi daha sonraki dönemlerde de açıktır. O nedenle Tang Dönemi'ne gelindiğinde (618-907) *Resmî Tarihler*de aralarında Türklerin de bulunduğu kuzeyli halklar "Kuzey Dileri Monografileri" başlığı altında toplanmıştır.[12]

Göktürklerin kökeniyle ilgili, Çin kaynaklarında bulunan görüşlerden biri olan "Hunların kuzeyindeki Suo Ülkesi" verisinden hareketle Ding-ling (Tiele-Gao-che) kavimlerinin irdelenmesi gerekmektedir.[13] Bunların arasında Ding-ling oldukça eskidir ve ilk kez *Tarihçinin Kayıtları Shiji*'de karşımıza çıkan bu kavmin Hunlara bağlı olduğunu ve ses karşılığı olan Çince adlarının farklı yazılışlarının bulunduğunu görüyoruz.[14]

Ding-lingler 丁零, Çin yazınında "Kuzey Denizi" adıyla bilinen Baykal Gölü civarında yaşamaktadırlar. Hun Hükümdarı Batur'un (Mete) yükselişi sırasında ona tâbi olmuşlar ve böylece önemli bir nüfus Hun İmparatorluğu'nun güney bölgelerine göç etmiştir. MS I. yüzyılın ortalarında Hun birliğinin zayıflaması sonucu ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanan Ding-lingler, Hun egemenliğine başkaldırmışlardır. *Üç Devlet Tarihi* (220-265) *Sanguo Zhi*'nin aktardığına göre, Wu-huan ve Xian-beiler ile ortaklaşa girişilen bu toplu hareket sonucunda Ding-lingler Gansu ve Hexi yörelerine kadar gelmişlerdir.[15]

Daha önce MÖ III. yüzyıl ile MS I. yüzyıl arasındaki üç yüzyıllık zaman diliminde Hunlarla içiçe olan Ding-lingler, Çin'in parçalı siyaset sahnesinde pek çok önemli rol üstlenmişlerdir. Hun Chanyüsü Hu-yan-di'nin 壺衍鞮 MS 71 yılında İli Irmağı'nın yukarısında Wusun güçlerine karşı seferinden sonra dönüş yolunda, Ding-lingler, Wu-huan ve Xian-beiler Chan-yü'ye saldırıp onu yenerek bölgedeki Hun egemenliğinin sonunu hazırlamışlardır. *Han Tarihi*'nin

---

12 Bahar-Güz Dönemi ve Savaşan Beylikler Dönemi'nde birbirinin devamı olan Kızıl Di, Ak Di ve Uzun Di gibi ön Türk kavimlerinin siyasi ve kültürel etkinlikleri için bk. Kirilen 2014.

13 Bahaeddin Ögel Hoca'nın Gao-chelerle ilgili 1948-1957 yıllarında yazdığı "Tölesler" dışında Türkçe yazında "orijinal kaynaklardan" bir başka çalışma göze çarpmamaktadır. Konunun irdelenmesi bu bakımdan ayrıca önemlidir.

14 *Tarihçinin Kayıtları*ndaki şu cümleler Hun Dönemi'nde Ding-linglerin askerî ve siyasi bir güç olduklarını gösteriyor: "Daha sonra (Batur) Kuzey'deki Hun-yü, Qü-shi, Ding-ling, Ge-kun ve Xin-li ülkelerini kendine bağladı. Böylece Hunların tüm beyleri bağlanarak Batur (Mo-tu: Mete) Chan-yü'yü bilge belledilerler." Otkan 1980.

15 SGZ: s. 831; Shi 1987: s. 56.

DİZİN

A

A-bang-bu 359, 360
abgaç (Wei) Dönemi 118
A-chai 318, 325, 326
A-de suyu 257
a-die 258
A-fu Chih-luo 230
A-fu Suyu 359
A-(fu-) zhi-luo 235, 236
A-fu Zhi-luo (Apa Çugla) 228, 230, 232, 249, 290, 291
Agui 159
Akdağlar 256
Akdeniz 131, 228
Akdiler 213
Aksu 101, 112
Ala Yuntluğ (Yuntluğ) 257, 258
Almanca 124
Altaylar (Altay Dağları) 348
Altın Dağ 151, 358
Altı Uç İsyanı 198, 239, 303
Altı Uç Kalkışması 170, 303, 304
Amerikan 21
Amur 190, 218
A-na-gui 292-301, 304, 339, 360, 361, 369
An Di 51, 92
Anding 92, 115
Ang Cheng 昂城 320, 321
Anhui 82, 382
An Lu Shan (An Lushan) 116
An-nanlılar 263
An-xi 344
Anxi 252
Anyang 218
An Yuan 247
An-Yuan 254, 281
Argun Irmağı 190
Aşına 151, 152, 358, 359, 360, 368, 369, 371, 372
Avarlar 260
A-xian 357, 360
A-zhi-luo Boyu 233, 293
A-zhi-luo Yüe-jü 234

B

Bagapur Wu-gan 289
Bagou 313
Bahar Güz Kayıtları Chunqiu 34
Ba-Huang Ling 325
Bai-dao Vadisi 343
Baideng 245
Bai-deng Dağı 202
Bai Di 15
Bailan Dağı 312, 313
Bai Lü 253
Bai Sha Zhou 206
Ba-li-yan 跋利延 228
Bambu Kayıtları 57
Ba-na Shan 273, 274
Ban Chao 92
Ban Gu 38, 91, 92
Ban Yong 92
Baoding 335, 336, 368, 371
Ba-si-chu-zhe-shi Dağı 359, 365
Başkır 177
Batı Denizi 228, 235, 256, 283, 293, 358, 362
Batı Garnizon Gong Beyi Yang Zhongji 331
Batı Han Hanedanı 81
Batı Jin Hanedanı 102, 111

Batı Liang 163
Batı Qin Devleti 313
Batı Türkistan 39
Batı Wei 233, 236, 237, 239, 250, 297, 298, 302, 316, 335, 356, 357, 360, 361, 369
Batı Xia 314, 324
Batı Yan Devleti 244
Batı Zhou Dönemi 134, 149
Ba-ti 跋提 272
Bayan Nur 186, 275
Bayırku 256, 258, 276, 278
Baykal Gölü (Han Denizi) (Han Hai) 215, 230
Beidi 83
Bei Di 15
Bei Gong Bo Yu 93
Bei Rong 15
Benji ya da 本紀Hükümdar Kayıtları 81
Beş Hükümdar ve Üç Hanedanlık 49
Beş Unsur Öğretisi 41
Biao 表 "Tablolar" 81
Bi-ba 289
Bi Gui 186
Bingzhou 并州 186, 199, 201, 248
Bing Zhou 192, 253, 369, 372
Bi-she 253
Bi-shi 比適 240
Biyografiler ve Monografiler 81
Bo-hai 343, 344, 345, 346
Bohai Körfezi 186
Bo-lo-men 293
Bo-luo-men 143, 253, 293, 294, 295
Bostan Gölü 276, 293, 358
Bo-xie-sui-ti 232
Bronz Yazıtlar 58
Budizm 102, 118, 222
Bu-du-gen 186
Buga Kağan 257
Bu-lu-zhen 278, 279
Bumın Kağan 228, 240
Bu-na Dağı 255
Burhan Beglik (Po-liu-han Ba-ling) 199
Büyük Çöl (Gobi) 185, 187, 241, 246, 290, 305
Büyük Kingan Dağları 興安 190
Büyük Yü 45, 46, 56, 148, 149, 150, 152, 361

C

Cahar 271
Cai (Beyliği) 66, 275
Cang Gao Ru 68
Can-he-bei 277
Canhebei 参合陂 192
Cao Beyliği 72
Cao Cao 155, 157, 158, 159, 184, 186, 191
Cao-fu-yin 254
Cao Huan 157
Cao Pi 103, 181
Cefu Yuangui 233, 236, 386, 389
Chai Meng 316
Chai Shan 277
Changan 130, 158, 161, 162, 167, 170, 235, 248, 254, 312
Chang Di 15
Chang Guang Beyi Shen 299
Changli Cecheng 315
Chang Lu 206
Chang Meng-ming 张孟明 230
Chang-quan 191
Changshan 218
Chang Shen Beyi Yi 299
Chang-sheng 232, 250
Changsun Wuji 115
Che-li-zhou-bing 216
Che-lu-hui 264, 269, 271, 272
chen 235, 256, 265, 277, 300, 301, 304, 361
Chen Beyi Chun 368, 371
Cheng Di 100, 108
Cheng-pu 327
Che Niu 93
Chen Shou 103
Chen yöresi 77
Cheshi 226, 227
Chi Di 15
Chi-fan 254

Chi-le 166, 211-214, 217, 218-221, 223-225, 234, 241, 246, 269, 279, 296
Chi-li-yan 323, 329
Ch'in Beyliği 83
Chi-nu-gen 237, 271
Chi Quan (Chi-quan) 335
Chou-di 325
Chou-nu 252, 291, 292, 293
Chou-Qi Beyi Yang Sheng 197
Chu 楚 beylikleri 63, 68
Chu-fu 255, 275
Chuluo Kağanı (Chu-luo) (Tu-he-zhen) 257
Chun-tu-ling Boyu 271
Chunwei 149, 151, 184
Chun Wei 84
Chun Yü-tan 300
Chu Qiu 62
Chu-zhe Suyu 359
Chü-shih (Chü-shi) 252
Cizvitler 21
Cui Hao 267, 281
Cui Hui Tong Göleti 116
Cui Lingjian 205

Ç

Çebi (Boyu) 170, 225, 245, 257, 258
Çebi Kapgan (Baga Kağan) 257
Çince 9-11, 16, 22-31, 53, 57, 60, 93, 108, 118-124, 127, 131, 134, 137-144, 148, 151, 163, 165, 166, 168-171, 175-180, 184, 185, 190, 198, 202, 203, 206, 211-215, 217, 219, 220-222, 224, 226, 227, 230, 232, 235-237, 239, 243, 246, 247, 251, 252, 260, 261, 263, 264, 266-269, 277, 279, 285, 287, 291, 303-305, 309, 310, 312, 316, 321, 322, 341-349, 353-356, 359-362, 365, 366, 375, 376, 389
Çin Seddi 33, 37, 49, 52, 83, 84, 88-90, 101, 102, 122, 125, 129, 144, 146, 264, 361
Çöl Sarayı 漠庭 258

D

Da-cheng 202
Da-dun 185, 186
Da E (Taŋa?) Dağı 281
Da-hu-xia 344
Dai beylikleri 52
Dai Devleti 110, 194, 196, 264, 272
Dai Gong 192, 199
Dai Kalesi 200
Dai Wang 192, 199
Dai yöresi 167, 200
Daizong 345
Daji Kalesi 大棘城 310
Da-men-yi 344, 345
Da Ming [Dönemi] 205
Da-mu Köprüsü 329
Da-na 大那 277
Danyang Beyi Liu Yong 204
Daoguang 253
Dao Wu (Dao Wudi) (Dao Wu di) 201, 244-247, 253, 254, 273-277
Darıt Uç bölgesi 146
Da Situ Yuwen Gui 371
Datong ilçesi 245
Da Wang Tan Fu 85
Daxiang 372
Da Xiang 372
Da Xiwu 369, 370
Daye 258, 338
Da Ye 257
Dayuan 105, 183, 185
Değişimler Kitabı 172, 324
Deng Guo 253, 254, 272
Deng-shu-zi 302, 361, 366
Deng Zhou 344, 345
Deng-zhu 300, 301, 302
De-yi Denizi 257
Diao Qunan 88
Di-dou-yular 293
Di-fo-chi 286
Dihu 24
Diler 46, 49, 55, 56, 59, 60-68, 72-76, 85, 97, 100, 105, 119, 123, 125-149, 159, 160, 183, 212, 213,

346, 384
Dilerin Kaynağı 狄泉 66
Di-li 211, 212, 213, 214, 219, 225, 241, 256
Di Liao (翟辽) 218, 254
Di Liao Devleti 218
Ding-ling (Töles) 157, 166, 167, 170, 189, 199, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 225, 227, 241, 256, 259, 309, 341
Ding-xiang 定襄 231
Dingyang Hou Beyi Cao An 330
Dingzhou 169, 372
Ding Zhou 206
Di-su-yuan 272, 273
Di-tou Kağan 367
Dîvânu Lugâti't-Türk 222
Di-wan 292, 293
Di Ying 98
Di Zigu 97
Doğu Han 91, 103, 141, 181, 231
Doğu Jin 107, 158, 193, 194, 218, 244, 315
Doğu Türkistan 101, 192, 229, 230, 259, 276, 289, 310, 312, 331
Doğu Wei 110, 236, 238, 239, 240, 253, 269, 297, 298, 299, 300, 334, 361, 369
Doğu Wu 東吳 103, 181
Dokuz Oğuz ve On Uygur 178
Dominikenler 21
Dong-hular 175, 234, 341
Dongmou Dağı 343
Dong-xianglar 338
Dou-lun 230, 249, 290, 292
Doumou (tolga) Dağı 151
Duanlar 316
Du-ba 264, 272, 277
Dubi 369
Du Chen (boyu) 68
Du-gu Boyu 115, 272, 323
Du-luo-zhou 169, 339
Dunhuang (Tun-huang) 229, 267, 276, 288, 313, 331, 338
Duo-lan-ge 258
Dushi Fangyu Ji 239
Du-yi-hou 331, 332

E

Elçi Niu-tian 200
E-mi-tu (俄彌突) 236, 237
Er-han Dağı 281
Ershi 81, 105, 183, 185
Er-zhu Ailesi 169
Er-zhu-rong 169, 296
Er-zhu Rong 169
Er-zhu Zhao 169
Eski Beş Hanedan Tarihi 133

F

Fal Yazıtları 58, 386, 387, 389
Fang Lingmin 205
Fang Xuanling 房玄齡 315
Fan-run 335
Fan Xüan Zi 76
Fanyang 205, 297, 372
Fanyang Beyi Hui 297
Fan Zhou 205
Farsça 124
Feidi 252, 335, 361
Fei Irmağı 165, 194
Fei Irmağı Savaşı 194
Feishui 淝水 Savaşı 218
Fei-ye-tou 228, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 250
Feng-ba 278, 279, 280, 310
Feng Ba 馮跋 244
Feng Hou 92
Fengning ilçesi 191
Feng-sha 206
Feng Zhizai 116
Fen [Nehri] 251
Fergana (P'o-lo-na 破洛那) 185, 198
Fu-ba [dou] Kağan 239
Fu Chen 63, 64
Fufeng 160
Fu-fu-luo (Bağ Bölük?) 230, 238
Fu-han 310, 317, 320, 328, 331, 332

Fu-jian (符健) 161, 196, 199, 200, 201, 272, 273, 322
Fu Jian 158, 160, 165, 167, 196
Fu-lian-chou 317, 332, 333, 334, 338
Fu-lou 199
Fumo 338
Fu-qi 317, 336
Fu-tu (Ta-han Kağan) 251, 291, 292
Fu-yi 334
Fu-yün 338
Fu Zhou 336

G

Gan-gui 324, 325
Gansu 159, 160, 163, 164, 192, 215, 229, 266, 271, 276, 310, 311, 312, 339, 346, 349, 357
Gaochang (Kao-ch'ang) 113, 223, 226, 229, 251, 287
Gao-che 113, 115, 157, 165-167, 170, 181, 191, 194, 195, 198, 211, 212, 214, 215, 217, 219, 220, 222-228, 230-236, 238-246, 248, 251, 253, 256, 258, 261, 264, 267-271, 273, 277, 279, 283, 290-292, 294, 296, 302, 306
Gao Cheng 298, 369
Gao-che Wang (Beyliği) 239, 294
Gao-gao-zi 高羔子 290
Gao Hu 99
Gao Huan 156, 169, 170, 236, 238, 239, 246, 247, 269, 297, 298, 369
Gao Huan (Shen Wu) 156, 169, 170, 236, 238, 239, 246, 247, 269, 297, 298, 369
Gao Liang Beyi Na 329
Gao Ping 169, 248, 250, 255, 291, 303, 331
Gao Ping uç bölgesi 303
Gao Zhaoyi 372
Ge-kun (Gekun) 215, 224
Geng He 97
Germen 43
Ge-rong 169
Ge-shu Han 116
Ge-xi 237, 271, 291
Ge-xi-wu-liu-ba 291
Gobi (Çölü) 130, 167, 185, 206, 212, 214, 216, 228, 230, 247, 264, 273, 274, 276, 281, 305, 318
Gong Beyi Li Hui 330
Gong Beyi Sun-ba-ji-an 330
Gongdi 335
Gong Fang 15, 212
Gonghe ilçesi 314
Gong Liu 85
Gongyang 32, 33, 55, 61, 62, 64-67, 69-73, 78, 81, 380, 381
Göğün altı (tianxia 天下) 32
Göğün emri 天命 43, 44
Göğün Muhtariyeti 52
Göktürkler 89, 151, 170, 186, 216, 235, 236, 243, 260, 339, 345, 355
Gök-Yer (tiandi 天地) 125
Grek 19
Gua Bu 206
Guang Chuan Gong Beyi Pi-huan-xi 331
Guang-ding 336
Guang-le Konçuy 335
Guangning 281
Guangwu Dönemi 50
Guangzhou 218
Guanzhong 160
Gua Zhou 339
Gui Fang 15, 149, 212
Gu Lan 95
Guliang 61-65, 67, 69-73, 78, 381
Guo She 62
Guo Yu 57
Gu-zang 284, 335
Güney Liang Devleti 311
Güney Qi Hanedan Tarihi (Güney Qi Kayıtları) 190
Güney Qi Tarihi 197, 199, 206, 236, 313, 342, 387, 389

H

Haçlılar 21
Hakaslar 43
Han 4, 9, 10, 32-34, 36, 38, 46, 49, 50,

54, 57, 79, 81-86, 88, 89, 91-100, 102-105, 108-112, 115-118, 121-125, 127-130, 132, 134, 139, 141, 151, 155, 156, 158, 159, 162, 168, 171, 172, 175, 176, 181-185, 187, 193, 196, 199, 202-204, 212, 215, 216, 218, 226, 229-232, 237, 245, 247, 252, 255, 256, 258, 259, 276, 280-282, 284, 289, 291, 295, 296, 301, 304, 310-314, 316, 317, 326, 327, 348, 359, 367, 379, 381, 384, 386, 389
Han Bozhou 229
Han Feizi 57, 82
Han Hanedanlığı 384
Han Kitabı'nın Devamı 92
Han Liao 88
Han Po-chou 229
Han Shou-kui 229
Hanshu (İlk Han Hanedanlığı'nın Tarihi) 81, 92
Han Tarihi 10, 46, 50, 57, 81, 83, 89, 91, 92, 94, 97-100, 102-104, 110, 117, 121, 122, 151, 175, 176, 181, 182, 212, 215, 216, 276, 284, 312, 359, 379, 381, 386, 389
Han Wang Xin 202
Han Wudi 89, 96, 230
Han Yi-ch'eng 229
Hebei 160, 163, 191, 216, 218, 310, 361
He Bei 105, 183
He Di 51, 92
He-dou-ling 237, 238, 271
He-duo-han 264, 273, 274
Heilong Jiang 190, 218
He-lan 194, 237, 271, 335, 336
He-lan Xiang 335
Helenizm 144
Helian 159, 254, 323
He-lian Bo-bo 赫連勃勃 (Kılgan Bagapur) 151
He-lian Ding 266, 326, 329
He-lian En 169, 303
He Long 278, 280
He-lu-tou 332, 333
Henan 77, 160, 164, 218, 252, 281, 328
Heng Zhou 339, 369, 370
Heping 229, 287
He Ruoyi 372
He-shu-ye-gu 277
He-tao 193, 218, 231, 232
Hetao 207, 240, 244
He-tu-lin Boyu 237, 271
Hexi 215, 262, 274, 275, 311
he-zhen 251, 285, 286, 287
Hindistan 102, 109, 113, 334
Hintli 22
Hohhot 288
Ho-lan Boyu 244
Hong Yi 15
Hotan 113, 116, 229, 252, 329, 361
Hotan Monografisi Bölümü 113
Hou Beyi Xiao Bo 327
Hou-lou-fu-le (Uluğ Begrek) 230
Hou-lü-lin Boyu 254
Hou-yi-yin 侯豙堙 290
Hristiyan 21, 148
Hua Beyliği 63
Huaihuang 361
Huai Huang Uç Bölgesi 248
Huailai ilçesi 191
Huai Nehri 158
Huan Ci 洹詞 235
Huang Fu 荒府 (荒服) 45, 46, 52, 105, 183, 185
Huanghou 371
Huang Ling 205, 325
Huanglong 201, 204, 300
Huang Sha (Sarı Çöl) 313
Huang-shi 253
Huangxing 201, 287
Huang Zhong 93
Huan Xuan 桓玄 244
Huaxia 華夏 114, 385
Hu-ba 護跋 163, 228, 236, 237, 238, 250, 310, 316
Hu-ba Mi-e-tu 236, 237
Hu Beyi Bao 78
Hu Gongman 77
Hu Guang 93

Huhai 胡亥 81
Hu-han İli 344
Hu-han-ye 103, 155, 157, 158, 159, 164, 182, 227, 259, 327, 359
Hu Hanye 95, 99, 100
Hu 胡 (Hular) 9, 10, 15-17, 22-28, 31, 38, 45, 50, 52, 55, 58, 66, 77-134, 155, 157-159, 162-166, 169-172, 175, 176, 180-185, 189, 193, 215, 218, 225, 227, 228, 230, 232, 236-238, 240, 246, 247, 250, 256, 258, 259, 264, 265, 268-270, 273, 274, 276, 277-280, 290, 302, 303, 304, 310, 312, 313, 316, 323, 327, 344, 356, 359, 366, 370, 371, 382, 385, 386
Hui Gong 61, 76
Huishi 会试 36
Hui Shu 穢書 110
Hui-tu-linler 253
Hui Wang 63, 83, 328
Hujie 90
Huling 248
Hu Lu 95
Hu-lu-gu Chanyü 189
Hu-lü Jiang-ju 斛律羌举 240
Hu-lü Jin'in 斛律金 246
Hu-lü Sha-men 236, 237
Hu-lü (Yüg-rük) 165, 225, 238
Hundun 混沌 37
Hunlar 9, 10, 11, 26, 27, 46, 51, 52, 79, 80, 82, 84-92, 94- 98, 100, 102, 104, 105, 110, 112, 114, 119, 123, 124, 125, 126, 131, 134, 151, 157, 164, 179, 181-185, 189, 216, 243, 248, 255, 265, 270, 275, 284, 288, 301, 309, 310-312, 315, 316, 318, 327-331, 336, 338-340, 347, 359, 365
Hun Yular 84
Hun-yü 215, 223
Huo Qubin 105, 183
Hu-sa 258
Hu Shen 169
Hu-yan-di 壺衍鞮 189, 215
Hu Yegu 66
Huzi Guo 胡子国 77, 78, 82

I

Issık Göl 39

İ

İç Moğolistan 157, 186, 191, 192, 194, 244, 249, 259, 264, 273, 275, 277, 288, 295, 301
İli Havzası 39, 216
İli Irmağı 215, 276
İllig Kağan 117
İmparatoriçe Lü 327
İmparatoriçe Wenming 332
İpek Yolu 139, 148, 163, 276, 347
İran 10, 22, 43, 109, 113
İslam 21, 118, 144, 349, 376
İzgil 258

J

Japonya 106, 149, 150
Jian An Dönemi 105, 183
Jianchu 101
Jiande 336, 372
Jiang Rong 15
jian Irmağı 190, 218
Jiankang 156, 171
Jian Suyu 359
Jianwu Dönemi 92
Jian Yi 296
Jiaobin Nehri 244
Jia Shi (boyu) 68
Jie-er 285, 286
Jie-fen 詰汾 170, 190, 219, 231, 238, 239, 311, 312
Jie Ge Lu 65
Jie Hu (Jie halkı/ Jieler) 99
Jie-ju 264
Jieru Boyu 253
Ji Huları (Ji-Hu) 115, 117
Jili Kağan 116
Jin Beyi Fu-luo 329
Jin (Beyliği) 10, 48, 52, 55, 61-63, 65,

66-68, 71, 72, 74-76, 81, 82, 94, 99, 102, 103, 107, 109-111, 133, 141, 146, 151, 156, 157, 158, 159, 160, 163-166, 171, 175, 181, 190-194, 199, 206, 216-218, 240, 244, 246, 247, 252, 255-257, 259, 262, 263, 266, 269, 272, 290, 299, 300, 303, 310, 311, 313-316, 318, 320, 323-325, 327-331, 336, 368-371, 386, 389
Jinchang 313
Jin Cheng 94, 324, 328
Jin Cheng Kalesi 94
Ji Nehri 71
Jingdi 108, 299, 334
Jinghe 201
Jingyang 258
Jin Hanedanlığı (Hanedanı) 171
Jin Hou Beyi Chong-er 327
jin Shan 282
Jin Tao 325
Jin Tarihi 10, 81, 107, 133, 158, 163, 164, 171, 218, 255, 262, 272, 300, 310, 311, 313, 314, 315, 389
Jin Wuhu Zhichang 266
Jin Yang 199, 299, 300, 369, 370
Jin Zaiji 262
Jin Zhou 369
Jiu Quan 94, 372
Jiuyuan 259
Ji Zhou 206
Ju-lun-bo 342
Jun-ji 284, 290
Jupiter 52, 126
Ju-qu 230, 259, 284, 285
Ju-qu An-zhou 230
Ju-qu Mu-jian 284, 285
Jushan 朐山 205
Ju Zhi 76
Juzhu Dağı (Ju-zhu) 186
Jün 浚 195, 201, 204
Jüpiter 48, 50, 265, 266, 267, 281

K

Kadan 177
Kâhin Lu 81
Kai Huang 257
Kaiyuan [Dönemi] 151, 344
Kangju 101, 216, 217, 223, 257
Kanglı 225
Kara Dağ 279, 281
Karanlık Dağlar 284, 341
Karasu 344, 345, 346
Kaşgar 97, 101
Kazakistan 193
Kebineng (Ke-bi-neng) 105, 183
Ke-luo (Yi-xi-ji Kağan) 361
Ke-pu-han 336
Ke-tu-gan 273, 345
Ke-zu-hun Chang-sheng 250
Kılgan En 199
Kırgız 225, 264, 359, 365
Kıtanlar 289, 300, 343, 344, 345
Kızıl Dağ 188
Kızıl Diler 60, 68, 213
Klasik metinler 9
Kokonor 140, 160, 164, 193, 275, 289, 309-315, 317, 318, 330, 331, 334, 338, 347, 349
Konfuçyüs, Konfuçyüsçü 36, 42, 56, 57, 60, 66, 69, 81, 97, 121, 140
Konuşmalar Kitabı 56
Kore 10, 106, 126, 149, 150, 177, 185, 186, 211, 226, 252, 276, 278, 289, 343, 344, 346, 347
Kraliçe Fei 297
Kua-lü 312, 317, 334, 335, 336, 337, 338
Kubilay (Dönemi) 175, 190
Kuça 112, 116
Ku-han 253
Kui Wang Beyi Ke 336, 337
Ku-mo-xi 库莫奚 264, 300, 301
Kurt Dağı 244, 296
Ku-shui Nehri 254
Kutup Yıldızı 48, 52, 53, 126
Kuzey Çin 23, 35, 59, 93, 105, 106, 108, 111, 114, 118, 125-127, 132, 134, 139, 140, 147, 155-161, 163,

165-167, 171, 175, 183, 186, 189, 190, 196, 198, 214, 223, 246, 265, 305, 311, 335, 348, 353, 357, 359
Kuzey Dileri 60, 119, 123, 213, 215, 224
Kuzey-Güney Hanedanlıkları 214
Kuzey Hanedanlıkları Dönemi 162
Kuzey Liang 163, 197, 284
Kuzey Qi 北齊 156, 175, 214, 228, 230, 235, 236, 237, 238, 240, 243, 246, 247, 301, 302, 303, 304, 336, 369, 383
Kuzey Qi Tarihi 214, 228, 230, 235, 236, 237, 238, 240, 247, 302, 303, 304, 369, 383
Kuzey Tarihi (Beishi) 110, 115, 220, 225, 228, 229, 232, 234, 236, 238, 240, 241, 250, 253, 258, 260, 263, 267, 270, 276, 278, 280, 283, 285, 302-304, 306, 318, 320, 343, 370, 383, 386, 389
Kuzey Wei 110, 133, 170, 206, 243, 247, 251, 272, 277
Kuzey Yan Devleti 244
Kuzey Yıldızı 126, 222

L

Lang Dağı 244
Lan-gua (Lang-gua) 248
Lang Zhou 336
Laozi 81, 102, 113
Le (adlı yer) 27, 80, 89, 99, 116, 138, 140, 160, 164, 165, 166, 170, 175, 192, 199, 207, 211-225, 230, 233-241, 246, 249, 250, 256, 257, 258, 259, 266, 268-270, 279, 296, 301, 303, 335, 341, 346, 357, 360, 369
Leng-jing 301
Liang 62, 71, 74, 103, 115, 160, 163, 172, 192, 197, 206, 253, 266, 284, 294, 311, 321, 326-329, 331, 333, 335, 336, 340, 358
Liang Beyliği 115
Liang-cheng 192
Liang-cong 321
Liang-huan 336
Liang Shan 206
Liang You 62
Liangzhou 283, 288, 294, 326, 329, 334-336, 339, 340, 367, 368
Liang Zhou 253, 294, 333
Lianyuan 204
Liaoan Wang Beyi Mu-liu-tou 330
Liao Denizi 362
Liaodong 188, 239, 310, 314, 316, 319, 336, 362
Liaoning 310, 314, 386
Li Er 128
Lie-ru Boyu 253
Lie Zhou 206
Liezhuan 81
Li Ke 62
Li Mu 84
Linghu 118, 383
Ling İli 236
Ling Zhou 258, 259
Lin Qiang 338
Linwei 160
Lin Yang 253
Linze 339
Li Rong 15
Lishi 115, 116, 171, 379, 382, 383, 388
Li Shui 281, 282
Liu Ailesi 162, 310, 331
Liu Bao 115
Liu Cong 159, 161, 162, 164
Liu Di 164, 192
Liu Hu (劉虎) 193, 323
Liu Kun 192, 193, 199, 216
Liu Ku-ren 167, 168
Liu Meng 劉猛 193
Liu Song 218, 313
Liu Wei-zhen 24, 29, 30, 31, 44, 68, 85, 92, 94, 95, 115, 142, 151, 155, 15-162, 164, 167, 168, 170-172, 177, 179, 181, 192, 193, 196, 199, 204, 216, 218, 244, 247,

249, 254, 272-274, 284, 285, 299, 310, 313, 316, 323, 331, 335, 336, 357, 358, 359, 362, 365, 372, 381, 383
Liu Xian 劉顯 244
Liu Xiong 372
Liu-xiu 六修 193, 199
Liu Yao 161, 164
Liu Yuan (Guang Wendi) 115, 142, 155, 158, 159, 162, 164, 170, 171, 172, 192, 193, 316
Liu Yü (boyu) 68, 244
Liu Zhao 92
Liu Zong 193, 199, 216
Li-wei 力微 190, 191, 219, 312
Li Yuan 115, 116, 142, 281
Long'an 201
Long Dağı 隴 310
Longgu 龍涸 320
Long-wu-jü 297
Longxi 83, 159, 287, 326, 327, 328
Lou Fan 186, 299
Lou-lan (Loulan) 312
Luan Irmağı 191
Lu Beyliği 60, 65, 66, 67, 71, 72, 73
Lu Fang 50, 94, 95, 97
Lu Gong 98
Lu-guan 禄官 191, 192
Lu Hong Rong 15
Lu-hun Gölü 244
Lui Yuan-hai (Liu Yuanhai) (Liu Yuan Hai) 156
Luo Bi 150
Luo Vadisi 255
Luo Yang 66, 158
Luoyang Manastır Kayıtları 334
Lu Shaozhi 205
Lushi 151, 234, 235, 384, 389
Lu Shi 68, 151, 250, 252
Lu Shui 96, 99, 106, 114
Lu-si 陆俟 248
Luyuan 245
Lu Zi 67
Lüeyang 160, 286
lü Guang 呂光 370
Lü Si 67
Lü Xiang 68

M

Macarca 180
Macheng 186
Macheng kuşatması 186
Man 蠻 9, 15, 16, 17, 23, 38, 45, 58, 85, 104, 123, 184, 213, 336
Mançu Hanedanı 57, 346
Mançular 26, 79
Mançurya 23, 160, 163
Man-tou 336
Manyi 蛮夷 91, 121, 123
Maodun (Modu/Batur/Mete) 85, 96, 104, 182, 322
Mao (Ülker) Takımyıldızı 51, 90
Ma-tou Dağı 331
Ma Yan 93
Mayi 372
Mayi Cheng 372
Meng Tian 26, 82, 91
Meng Wei 250, 251, 291, 293
Meng-wular 342
Meng Yun 101
Mengzi 44, 58, 59, 81, 121, 384
Men Le 74
Mısır 18
Mi-e-tu 彌俄突 228, 235, 236, 237, 238, 250, 251, 252, 253, 291, 294
Min Di 108
Mingdi 169, 187, 204, 252, 293, 295, 300, 303
Ming Di 296, 366
Ming Hanedanı 80
Min Gong 61, 73
Ming Tarihi 81, 356
Ming Yuan 277
Misafir Yıldız 客星 51
Mo (boyu) 52, 126, 169, 171, 186, 187, 191, 196, 202, 203, 206, 215, 231, 236-238, 245, 248, 251, 254, 255, 271, 272, 286, 289, 292, 299, 300, 310, 316, 322, 334,

336, 341, 343-346
Mo-chang 336
Mo-fo Chi-li-jian 245
Mo-fo Fan-dou-jian 245
Moğolistan 157, 160, 186, 191, 192, 194, 206, 213, 223, 244, 249, 259, 260, 263, 264, 273-275, 277, 282, 288, 295, 301, 309, 341
Moğollar 79
Mo-he-lang (莫賀郎) 322
Mo-heler 340, 343, 346
Mo-he Qu-fen 莫何去汾 231, 289, 292
Mo Hu-ba 310, 316
Mo-lu-hui 191, 237, 271
Mo-lu-hui Boyu 191
Mo-qi 169, 236, 237, 238
Mo-qi (Bengü?) Kui-nu 169
Mo-yi-gan (Mu-yi-gan) 196, 254, 255, 272
Mo-zhe Nian-sheng 169
Mudi 271
Mugan Kağan 118, 339, 340, 357, 361, 371
Mu-gui 325, 326, 327, 328
Mujung 118
Mukan 234
Mu-lai Dağı 361
Mu-li-yan 248, 325, 326, 328, 329
Mu-mo 201, 204
Mu-rong 158, 163, 164, 167, 192, 193, 194, 197, 201, 231, 244, 250, 253, 264, 271, 298, 300, 309, 310, 314,-316, 319, 320, 342, 347, 369
Mu-rong Bao 167, 194, 197, 201, 253, 271
Mu-rong Chui 158, 167, 194, 201, 244, 264
Mu-rong Dan 250
Mu-rong Gang 158, 163, 164, 167, 192, 193, 194, 197, 201, 231, 244, 250, 253, 264, 271, 298, 300, 309, 310, 314-316, 319, 320, 342, 347, 369
Mu-rong Gui 310, 315, 316, 319
Mu-rong Hui 192, 193, 310, 314, 315, 319, 320
Mu-rong Lin 167, 194, 253
Mu-rong Qi 167
Mu-rong She-gui 201, 314, 316
Mu-rong Sheng 167
Mu-rong Yan 298
Mu Tianzi 148

N

Na-gai 290, 291, 292
Nan Suyu 難 190, 218
Nan Yang 50, 327
Nan Zhuang Dağı 272, 273
Nü ülkesi 329

O

On Devlet dönemleri 151
Ordos Bölgesi 60
Orta Asya 35, 42, 89, 92, 101, 102, 106, 112, 117, 119, 126, 129, 130, 147, 150, 214, 226, 243, 260, 357, 365, 366, 384, 387
Orta Çağ 20, 21, 25, 31, 132
Oş 185
Ouyang Xiu 113

Ö

Önceki Liang 163
Önceki Qin 110, 160, 194, 196, 218, 242, 254, 272, 273, 277
Önceki Yan 110
Ötüken 4, 282, 346, 364, 365, 366, 382

P

Paekche 346
Pan Gu 37
Pekin 84, 163, 179, 186, 354, 379, 380, 382-388
Pi-hou-ba 269, 272, 273, 274, 275
Pi-li-xian 281, 282
Pi-li-zhen (Bilici) 277, 304
Pingcheng 167, 193, 194, 197, 201, 202, 244, 245, 251, 256, 282, 285, 294

Pinglu 284
Ping Wang Chuan 272
Ping-wang Vadisi 274
Ping Yang 281, 370
Pi-zi-xin 336
Po-duo-lan 255
Po-liu-han Ba-ling 169, 199, 295, 303
Po-liu-han Chang 破六韓常 303
P'o-lo-na 破洛那 (Fergana) 198
Po-ye-tou 233, 234, 237, 238, 239
Puban 328
Pu-gen 199
Pugu 256, 258, 343
Pu-hun 280
Pu-lei-hai 251, 291
Pu-ling-biao 334
Purum 257
Pu-yi 249

Q

Qianbu 249
Qian-dun Dağı 255
Qiang 羌 65, 76, 93, 96, 97, 99, 108, 114, 157, 159, 171, 310, 311, 325, 338
Qianghu 24, 225
Qiang Huları 93, 96, 99
Qi Beyliği 齊 62, 63, 65, 67, 73
Qi Dağı 54, 61-67, 71, 73, 84, 85, 113, 156, 160, 167, 170, 171, 175, 190, 195, 197, 199, 204-206, 214, 216, 218, 225, 228, 230, 234-238, 240, 243, 246, 247, 253, 258, 265, 274, 275, 283, 284, 285, 289, 297-304, 313, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 327-329, 331, 334-336, 339, 342, 343, 345, 359, 361, 362, 365, 367, 369, 370, 372, 383, 387, 389
Qidan 258, 343, 345
Qi-fu-chu-ban 335
Qi-fu Du Zhuang 335
Qi-fu-gan-gui 324
Qi-fu-qian 313
Qi-gu 359, 362, 365
Qi-jie Dağı 284
Qilian 338
Qi-lian Dağları 323
Qi-lie-gui 284
Qin Ershi 81
Qinghai 32, 140, 164, 271, 310, 311, 313, 317, 318, 334, 336, 340
Qing He 清河 244
Qinglong 187
Qing Men 302, 366
Qing Shan 96, 99
Qing Tarih Yazmaları 清史稿 80
Qingwan 159
Qin-Han Dönemi 134
Qin Hanedanı 41, 81, 203, 212
Qin Kai 84
Qinling Dağları 158
Qin Shihuang 25, 32, 44, 81, 82
Qin Zhou 169, 248, 295, 300, 334, 336
Qiong-qi 228, 230, 232, 233, 235, 238, 249, 250, 291
Qiongzha 185
Qiuchi 159
Qiu-dou-ba 264, 267, 276
Qi Wan-nian 160
Qi-xiu-yun 322
Qoço Devleti 240
Quan Rong 15, 213
Quan yöresi 94
Qu Jia 251, 291
Qü-shi 215

R

Rao-he Irmağı 330, 331
Resmî Tarih Kayıtları 34
Resmi Tarihler 36
Re-wu-ni 253, 254
Ri-ba-ye-ji 275, 276
Roma 20, 21, 22, 24, 92, 120, 144
Roma İmparatorluğu 21
Rong 戎 9, 10, 15, 16, 17, 23, 24, 25, 31, 38, 45, 55, 58, 62, 68, 69, 70, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 85, 90, 91, 96,

97, 100, 104, 106, 119, 120, 123, 124, 126, 149, 169, 184, 213, 229, 230, 297, 304, 382
Rongdi 戎狄 24, 80, 85, 91, 101, 102, 114, 123
Rou-ranlar 117, 165, 194, 229, 232, 240, 244, 247, 249, 251, 259-266, 270-276, 280, 282, 283, 285, 286, 288, 289, 291, 294, 296, 301, 302, 331, 339
Rou-zhi 52, 96, 252
Ruizong 344
Ruoluo Nehri 弱洛 253
Ruo Shui 282, 296
Ru Shui 253
Ruyang Beyi Xian 300

S

Samanyolu (Tianjie 天街) 37, 49, 90, 126, 129
Sanguo Zhi 81, 102, 103, 104, 106, 181, 182, 215, 386
San Shan 206
San Tui 297
Sarı Deniz 106, 186, 362
Sarı Irmak 23, 39, 137, 139, 149, 150, 157, 159, 163-165, 167-171, 184-186, 193, 195, 197, 198, 206, 229, 274, 275, 287, 311, 328, 334, 341, 347, 348, 349, 376
Sarı İmparator 38, 81, 310
Sarı Sarıklılar 171
Satürn 52, 126
Savaşan Beylikler Dönemi 32, 54, 83, 97, 120, 123, 125, 213, 215, 256, 372
Sayan-Altay Türkleri 43
Sekiz Bey Kalkışması 310
Shaanxi 39, 157, 159, 163, 295, 310
Sha-mo-han 191, 192
Shamoke 107
Shandong 71, 160, 163, 164, 167, 330, 379, 385
Shang Di 51
Shang Dönemi 9, 57, 150, 310, 365
Shanggu 169, 191, 280, 310
Shangjun 83, 93, 254, 274
Shang Long (上隴) 310, 320
Shangshu 45, 276, 334
Shangshusheng 尚書省 244
Shan-shan 鄯善(Çarklık) 197, 312, 334
Shanwu 277
Shanxi 85, 157, 186, 192, 243, 245, 255, 277, 284, 301, 304
Shao 紹 71, 105, 183, 185, 194, 200, 244, 325
Shao Cheng 200
She-lun 165, 246, 262, 263, 264, 265, 267, 271-277, 279, 280, 291
Shengfan 生番 39, 138
Shenglê 191, 192, 197
Shengming 204
Shenqing 281
Shenwu 246, 253, 297, 298, 299, 369, 371
Shenwu Beyi Dou Yi 371
Shenyuan 270
shi-bi 175, 176
Shi-chang 332, 333
Shi-fu 世伏 337, 338
Shi Guang 280
Shih-yi-jian 190, 219
Shijia 81
Shi-jiang Irmağı 室建河 325
Shi-jian Irmağı 190, 218
Shi-le 192, 249
Shi Le 158, 159, 161, 162, 164, 165
Shi-lian 313, 314, 322, 323, 324
Shi-luo-hou 石洛候 290
Shi Ning 251, 335, 336, 339, 340
Shi-pi 視黫 323, 324, 325
Shi-Ping 291
Shi Suyu 285
Shi Tou Ting 205
Shi-wei 175, 176, 234, 341, 342, 343
Shi-yi-jian 什翼犍 193, 194, 196, 199, 201, 206, 240, 272
Shi-yin 拾寅 313, 329, 330, 331, 332
Shi-yin Nehri 329

Shi-yün-bao 335
Shizu 205, 383
Shou-luo-gan 236, 237, 238
Shouyang 204
Shu-dun 314, 336, 339, 340
shufan 熟番 39, 138
Shu Han 蜀漢 103, 116, 181
Shu Kayıtları 103, 181
Shu-li 278
Shun Di 93
Shuofang 193, 207, 240, 259, 301
Shuo Wen Sözlüğü 56
Shu-zhe 树者 229, 248
Sichuan 159, 160, 185, 289, 311, 312, 331, 336, 387
Si-li-fa 292
Sima Ailesi 155, 157, 158
Sima Biao 91
Sima Qian 25, 34, 49, 81, 82, 84, 85, 91, 380
Sima Yan 157
Sima Yi 156
Si-mo 117
Sira Muren 293
Si Shun 116
Sizhou 205, 301
Soğdlular 27, 79, 126
Sol Puye Lu Rui 290
Song Hükümdarı 281, 325, 326, 329, 330
Song (Irmağı) 300
Song Kayıtları 237, 313, 389
Song Qi 113
Song Qin 334
Sonraki Han Dönemi 155, 159, 314
Sonraki Han Tarihi 10, 46, 50, 57, 81, 91, 92, 94, 97,-100, 102, 103, 104, 110, 117, 121, 122, 176, 181, 215, 359, 386, 389
Sonraki Jin 165
Sonraki Liang 160, 163
Sonraki Yan 167, 194, 218, 237, 244, 271, 277
Sonraki Zhao 99, 110, 164, 165, 194
Soylu Adları 77
Su-gu-yan 255, 275
Sui Beyi Yang Zhong 369
Sui Hanedanı 36, 171, 335, 357, 368
Sui Kayıtları 359, 360, 363, 364, 387, 389
Sui-Tang Dönemi 36
Sui-xi 322, 323
Su-mo Suyu 343
Su-mu-jia (素目伽) 229
Su-ni-shi 151
Suo Ülkesi 215, 359
Sümerler 18

Ş

Şamanizm 43
Şehzade Si 195
Şorlar 43

T

Tabgaç Hong 195, 288, 304
Tabgaç Mumi 337
Tabgaç Qi-lu 216
Tabgaç She-gui 197
Tabgaç si 189
Tabgaç Tao 195, 201, 280, 285
Tabgaç (Wei) Dönemi 118
Tabgaç Yü-lü 168, 193, 323
Ta-bo (Taspar) Kağan 372
Tai An 286, 291
Tai Chang 297, 299
Taihe 204, 249, 289, 290, 332
Taiping 201, 285, 290
Taiping Zhenjun 201
Taishan 188, 345
Taiwu 201, 247, 248, 271, 280, 281, 282, 283, 286, 326, 327, 329, 342, 357, 358
Tai-xi-fu 254, 255
Taiyan 283, 284, 328
Taiyuan 171, 172, 199, 301, 368
Taizong 89, 107, 172, 258, 259, 315, 343
Taklamakan 130, 163, 229, 283, 318, 323

Tamir Irmağı 365
Tang Dönemi 36, 39, 107, 114, 117-119, 122, 127, 133, 138, 148, 160, 165, 166, 176, 214, 215, 245, 255, 256, 269, 309, 315, 319, 321, 347, 376
Tang Hanedanı 10, 81, 89, 113, 116, 118, 195, 356, 372, 382
Tang Huiyao 258
Tang Tarihi Kayıtları 118
Tangutlar 159
Tang Xuanzong 161
Tan-han Dağı 257
Tu-tu-jia 298, 369
Tu-tu-lin Boyu 253
Tu-wu 357
Tu-yan 193, 311, 320, 321
Tu-yuan Suyu 282
Tu-yü Hunlar 248, 275, 288, 309, 310, 312, 315, 316, 318, 328-331, 336, 338-340, 347
Türgiş 117
Türkiye 178, 382
Türkler 11, 15, 27, 59, 79, 113, 115, 117-120, 126, 149-152, 166, 185, 213, 228, 257, 265, 301, 302, 305, 339, 340, 347, 348, 353, 356-359, 361-363, 366, 368, 370-372, 375, 380, 386

U

Uluğ Tigin 195, 201, 204, 286, 342
Urat sancağı 244
Uygur 143, 148, 165, 170, 178, 211, 214, 225, 227, 229, 248, 256, 258, 269, 341, 343, 383
Uzun Diler 60, 67, 213
Uzun Irmak 168

Ü

Üç Devlet Kayıtları 81, 91, 102, 103, 176, 181, 216, 386, 389
Ülker Takımyıldızı 昴宿星 48, 49, 53, 126

V

Venüs 53, 126, 265, 266
Vizigotlar 21

W

Wan 158, 160, 167, 190, 218, 284, 304, 334, 386
W'ang Anshi 57
Wang Ba 95, 97
Wang Fu 102
Wang Mang 94, 118, 216, 367
Wang Mi 192
Wang Qing 367, 368
Wang-she-cheng 252
Wang Zhaojun 100
Wangzhou 201
Wanmin 201, 204, 304
Wan-yü Pu-ti 334
Wei-dai 326, 329
Wei Feidi 252, 335, 361
Wei Hükümdarı Gong 366
Wei Jiang 75, 76
Wei Kayıtları 103, 181, 220, 225, 260
Wei-li 276
Wei Tarihi 10, 81, 110, 111, 164, 176, 178, 192, 196, 200, 211, 214, 223, 224, 230, 241, 251, 253, 256, 262-264, 269, 270, 271, 278, 286, 290, 304, 310, 311, 323, 387, 389
Wei Wangyi 244
Wei Wudi 229
Wei Zhuang 74, 75
Wei Zuan 299
Wen-cheng 330
Wen Chengdi Tabgaç Jün 195
Wen di (Gaozu) 112
Wen-dou-bei 297
Wen Xuan 300, 301, 302
Woye 169, 295, 371
Wo-yi 329
Wucheng 335, 336, 368
Wuchuan Ucu 295
Wu Di 46, 92, 95, 96, 98, 100, 103, 181,

244
Wu-di-jian 253
Wuding 298, 299, 300, 369
Wudu 159
Wu Han 50
Wu-he-ti 烏紇提 (Da-hai) 324, 325
Wu-huan 52, 92, 93, 95, 104, 105, 118, 146, 157, 175, 180, 182-184, 196, 198, 215, 259, 263, 272, 329, 341
Wu-huan Dağı 104, 182
Wu Kayıtları 103, 181
Wu-lu-hou Beyliği 190, 218
Wusun 90, 215, 223
Wu-ti - Chi-lian Kağan 267, 283, 284, 285, 323
Wuwan 182, 184, 186, 189
Wu-yi 251, 344, 345
Wu-yin Chi-he-zhen 251
Wuyuan 186, 193, 264, 274, 275 284, 295

Wu Zetian 343
Wu Zhong 75
Wu-zhui 193

X

Xia Devleti 195, 272
Xia Hanedanı 42, 84, 148, 149, 151, 152
Xia İli 236
Xi'an 39, 160
Xian Di 103, 181, 247
Xiangguo 161, 162
Xiang Yu 81
Xian Wang 63
Xianwen 204, 330, 331
Xian Yu 15
Xianyunlar 84, 119, 255
Xianyü 169, 170
Xian-yü Tiao-li 199
Xiao 65, 76, 87, 92, 105, 107, 169, 170, 183, 295, 296, 327, 367, 387
Xiao Chang 295
Xiaohe 51
Xiaohou 151
Xiao Huaidi 107
Xiao Mingdi 169
Xiao Savaşı 76
Xiaowen 87, 88, 90, 111, 168, 169, 195, 198, 229, 232, 247, 248, 249, 251, 289, 290, 291, 304, 332, 333
Xiaowu 184, 297
Xiao Zhuang 169, 296
Xia-zhang-ming 204
Xi Cheng 313
Xie-da-ning 326
Xi Irmağı 223
Xi-jin 255, 280, 281
Xi Ling 320
Xi-li-yin 希利堊 265
Xi-lu 悉鹿 (Dönemi) 191
Xin Beyliği 61, 63, 73
Xingan 264
Xingbei 186
Xing Gao (邢杲) 169
Xingguo Devleti 159
Xinghe 239, 297, 334
Xing-ji-qi Luo-hui 265
Xingling 369
Xin-li 215, 224
Xin Xing 171
Xinzhou 186, 301
Xiongnu 83, 84, 107, 108, 346, 360
Xiping 277, 338
Xi-Qiang Dağı 325
Xi Rui 74
xiu-li 141
Xiutu 93
Xuanwu 250, 251, 291, 333
Xuan Yuandu 205
Xuanzheng 336, 372
Xuanzong 161, 344
Xue-gan Boyu 254, 272
Xueshan 338
Xue-yan-tuo 257, 343, 346
Xun-ji 284
Xun Yu 15, 212

Y

Yakın Çağ 18, 21, 31

Yakutlar 43
Yan Beyliği 燕 52, 73, 83, 84
Yan Devleti 163, 164, 196, 244, 278
Yan Feng 200
Yangdi 338
Yang Fachi 205
Yang-kuan 312
Yang Zhong 369, 370, 371
Yan-he 283
Yan-luo-zhen 299
Yanmen 186, 192
Yanping Wang Beyi Xin 330
Yan-ran Dağı 282
Yanxing 204
Yan Xing 288
Yan Ze 61
yan-zhi 361
Yan Zhi 112
Yao Fu 要府 45, 46, 57
Yao-hong 202
Yaoxing 202
Yao Xing 254, 255, 275, 277
Ye 鄴 91, 92, 185, 186, 203, 244, 247, 252, 253, 256, 257, 294, 311, 317, 321, 322, 361, 370
Ye-dalar 252, 294
Ye-gui-ni 186
Yelang 105, 183, 185
Yen-chi 焉耆 (Karaşar) (Yan-qi) 198
Yenisey 177
Yeni Tang Tarihi 新唐書 (Xin Tang Shu) 81, 113, 114, 115, 116, 118, 234, 256, 357, 384, 389
Yeni Yuan Tarihi 元史 80
Yeryüzünü Örten Gök 盖天 37
Ye-yan 311, 317, 321, 322
Yi Cong Huları 93
Yidi 24, 52, 57, 70, 77, 80, 90, 91, 100-102, 114, 121, 381
Yi-fu 伊匐 İl-beg? 228, 233, 235, 239, 240, 252, 253, 294, 299
Yihong 253
Yiler 32, 45, 46, 55-58, 60, 70, 73, 85, 98-100, 102, 105, 106, 115, 120, 122, 125, 183, 184, 213, 355
Yi-li Kağan 361
Yi-lu 192, 193, 199
Yi-mu 256
Ying Huo 126
Yin Guan 253
Ying Zhou 343, 344
Yin Huo 52
Yi-ni-fa 293, 295
Yi-qin-shan 253
Yiqu 83
Yishan Bi'ao 234
Yi-shi 192, 193
Yi Shui 297
Yi-wu 74, 237, 251, 257, 271, 290, 291
Yi-wu-ni 237, 271
Yi You 95
Yi Zhou bölgesi 314
Yi-zi-ai 336, 337
Yongjia 199, 320
Yong-kang 287
Yong Xi 297
Yongxin 255
Yongxing 277
Yongzhou 32, 248, 385
Youxiong 315
You Zhou (Youzhou 幽州) 344
Yuan He 101
Yuan-helere 247
Yuanhe Xingzuan 238
Yuan Hong 91, 248, 290
Yuanjia 201, 204, 326
Yuan-ju 員渠 276
Yuan Shao Dönemi 105, 183
Yuan Tianmu 169
Yuan-tu-lin 253
Yuanwei 204
Yuan-xi 253
Yuan Xiang 56, 297
Yuan-xü 328
Yuan Zheng 297
Yue-dai 悅代 277
Yue-ju 越居 239, 253
Yue-li-cun 216
Yue-qin-bei-ni Boyu 255
Yu Gong 105, 183, 338

Yulduz Irmağı 276
Yuliang 251
Yumen 97
Yunanlılar 17
Yun Zhong Vadisi 200
Yu-ti 232, 249, 250
Yu-wen Ce 240
Yu-zhi-jin 280
Yü-cheng 287, 288, 289, 290
Yü-dou-juan 204
Yü-fu-luo 115, 171
Yü-jiu-lü 247, 263, 268, 269, 270, 271, 284, 296, 299
Yü-lü (郁律 Yörük?) 143, 168, 193, 206, 269, 323
Yümen 118
Yün-ge-ti 紇紇提 272, 273, 274, 280
Yüni Şehri 312
Yünzhong 雲中 (Yün-zhong 雲中) 186, 192, 199, 280
Yü Pu 334
Yü Shun 77
Yü-wen 143, 151, 170, 192, 231, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 250, 297, 316, 335, 337, 338, 360
Yü-wen-Gui 335
Yü-wen Tai 170, 233, 236, 239, 297

Z

Zhang Di 102
Zhang Geng 93
Zhang Hua 103
Zhang Qian 92, 101
Zhangshan 253
Zhang-sun Daosheng 280, 284, 285
Zhang-sun Fei 272, 273, 274
Zhang-sun Han 280, 281, 282
Zhang-sun Song 272, 274
Zhangye 267, 276, 282, 284, 357
Zhao 赵 Beyi 336
Zhao 赵 bölgesi 218
Zhao Chengdi 272
zhao Wang 287
Zhao-yang 331
Zheng Beyliği 62, 63, 64, 71
Zhengguan 115, 333
Zheng Guang 253
Zheng-li-fang 336
Zheng Wu Gong 82
Zhenjun 201, 285, 417
Zhen Shi 291
Zhi-li-he 245
Zhi Zhou 127
Zhongguo 中國 38, 379, 380, 381, 385, 386, 387, 388
Zhong Hangyue 86, 87
Zhonghua 中華/中华 379, 382-387
Zhongli 204
Zhong Liu 336
Zhongshan 中山 201, 244
Zhou Hanedan 369
Zhou Shu 356, 357, 358, 370, 383
Zhouwen 335
Zhuanxu 310
Zhuge Liang 103
Zhuo 绰 171, 191, 274, 282-286
Zhuo-ye Dağı 274, 282, 284-286
Zhu-xie Dağı 273
Zilao 206
Zizhi Tongjian 57, 228, 233, 234, 245, 252, 255, 261, 270, 273, 274, 279, 282, 285, 287, 288, 290, 293-295, 313, 341, 367, 370, 385, 386, 389
Zu-hui 292
Zuo-rong 343, 344
Zuozhuan 55, 61-78, 82, 130, 388